БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда
үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл
ФЕВРАЛЬ
16
ВТОРНИК
№ 40 (8500).

Өртээ 2 көп

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМЫ

Продукцияны сайгарарының хемчээлиниң болгаш үлетпүр продукциязының чугула хевирлериниң хөй нуруузун бүдүрүп үндүрер талазы-биле бо чылдың январь планы ажыр күүсеттинген дээрзин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика эргелели дыңнаткан. Эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгениң хемчээли 6,9 хуу, хүнде ортумаа-биле бүдүрүлге—9,6 хуу өскен (1971 чылдың январьда эрткен чылдың январьдан бир ажыл хүнү эвээш болган). Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5,5 хуу бедээн.

Продукцияны сайгарар хемчээлиниң талазы-биле январь планын бүгү эвилелдешкен республикалар болгаш ССРЭ-ниң министерстволары күүсеткен, ынчаарга чүгле нефть үлетпүр, тудуг, орук болгаш коммунал тудуушкун, ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр министерстволары планын бичии ле чедир күүсетпээн.

Продукцияның чугула хевирлериниң хөй нуруузун бүдүрер талазы-биле январь планын күүсеткен турда, чамдык министерстволар продукцияның чамдык хевирлерин, ылаңгыя аргыг станоктарын, тепловозтарны чүък сөөртүр вагоннарны, экскаваторларны, тудуг ыяжын, хөвең-саазын, торгу болгаш лён постерин, хөм идиктерин, чемге хереглээр балык продукциязын бүдүрер талазы-биле планны күүседирин хандырбаан деп, ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыында демдеглээн.

Минералдыг чемишчидилгелерни, күгүр кислотазын, пластиктиг масстарны болгаш синтезтээн чуктарны, химия волокноларын, приборларны, автоматчыдылганың болгаш саналга техниказының чепсек-херекселдерин, автомобильдерни, цементини, радиоприемниктерни болгаш радиолаларны, хоюг чигирни, үнүш үзүн болгаш продукцияның өске-даа элээн хөй чугула хевирлерин бүдүреринде улуг өзүлде чедип алдынган.

(СЭТА).

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

«1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелиниң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын дүүн «Правдага» парлап үндүрген. СЭКП ТК-ның чүүлдүг деп көргени төлевилелди солуннарга парлап үндүрген. Ону партия организацияларынга, ажылчы чоннарның хуралдарынга болгаш парлалгага чугаалажып көөрүн чорударын шиитпирлээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели — политика болгаш күрүне талазы-биле важок улуг чугула документ. Совет экономиканың эртем ёзузу-биле хандыр анализизиниң үндезининге, ооң хөгжүлдезиниң амгы деңнелин болгаш эртем-техниктиг чедиишкиннерин барымдаалааш, ажылдап кылган бо документ бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйын улам ыңай чайгылыш чок көдүрериниң, совет улустуң амыдырал деңнелин бедидериниң делгереңгей программазы болуп турар. Совет улустуң үндезин эрге-ажыктарын илергейлеп, коммунистиг тургузуушкуннуң оруу-биле чададан чадаже ону бүзүрелдиг баштап бар чоруур бистиң партиявыстың ленинчи чиңгине шугуму ук документиде чайынналдыр сиңниккен.

Эрткен сески беш чылдың чылдарының дургузунда бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннары улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге, социал сорулгаларны шиитпирлээринге, совет кижилерниң материалдыг болгаш культурлуг амыдырал деңнелин бедидеринге чаа-чаа тиилелгелерни партияның удуртулгазы-биле чедип алган. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директивалары экономиктиг болгаш социал чугула көргүзүглер талазы-биле чедиишкинниг күүсеттинген. Ол үениң дургузунда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйы эрткен беш чылдыынга бодаарга, ооң бедик темпилер болгаш эң ажыктыы-биле хөгжүп келген. Чоннуң амыдырал деңнелин өстүрериниң темпилери боттуу-биле дүргедээн. Совет улустуң мораль-политиктиг чаңгыс эви, ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңмалышкы чоруу, Коммунистиг партияны болгаш ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр оларның сырый каттыжышкыны быжыккан. Социалистиг демократия улам ыңай хөгжээн. Чурттуң камгалал күчүзү быжыккан. Совет Эвилелиниң делегей ареназынга туруштары болгаш алдар-хүндүзү улам-на быжыг болу берген.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелинде чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарын, чаа беш чылда перспективалыг сорулгаларны тодараткан. Бо сорулгалар шынап-ла магалыг өндүр чаагай. Тоску беш чыл планы коммунизмче орук-биле совет ниитилелдиң улам ыңай бурунгаар шимчээшкининге, ооң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга чугула үе-чада болур. СЭКП ТК-ның төлевилелинде демдеглээни болза: «БЕШ ЧЫЛДЫҢ КОЛ СОРУЛГАЗЫ БОЛЗА, СОЦИАЛИСТИГ БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ БЕДИК ТЕМПИЛЕРИНГЕ, ООҢ АЖЫКТЫГ ЧОРУУН БЕДИДЕРИНГЕ, ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕГЕ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮНҮҢ ӨЗҮЛДЕЗИН ДҮРГЕДЕДИРИНГЕ ҮНДЕЗИЛЭЭШ, УЛУСТУҢ МАТЕРИАЛДЫГ БОЛГАШ КУЛЬТУРЛУГ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ ДЕҢНЕЛИНИҢ УЛАМ ЫҢАЙГЫ КӨДҮРЛҮҮШКҮНҮН ХАНДЫРАРЫ БОЛУР».

Чаа беш чылдың кол сорулгаларын барымдаалааш, партияның айтып турары болза: социал хемчеглерниң делгереңгей программазын боттандырар; эртем-техниктиг депшилгениң темпилерин дүргедедир болгаш чаңгыс аай техниктиг политиканы боттандырарын хандырар; фундаменталдыг болгаш практиктиг ужур-дузаның эртем-шинчилелдерин бүгү хемчег-биле хөгжүдер болгаш оларның түңнелдерин улус ажыл-агыйынга дүрген нептередир; социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганы чайгылыш чокка хөгжүдер, социализмниң делегей системазын быжыглаарынга бүгү тала-биле дузалаар.

Партия чурттуң экономиктиг күчүзүн быжыглаарының чугула ужур-дузазын үнелеп көрүп турар. Чаа беш чылда үлетпүрнүң чугула сорулгазы болза, социалистиг экономиканың хөгжүлдезиниң индустриалдыг баазазын калбартырында болгаш хөгжүдеринде болур. Ниитилел бүдүрүлгезин, ылаңгыя көдээ ажыл-агыйны, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн өстүрериниң дүрген темпилерин, пропорциялыг хөгжүлдезин хандырарын, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажыктыын улуу-биле бедидерин баш бурунгаар көрүп турар. Беш чыл дургузунда национал орулга 37—40 хуу өзер, ынчаарга ооң немелде өзүлдезиниң 80 хуудан эвээш эвезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң күсели-биле алыр.

Индустрияның бүгү адырларының хөгжүлдезин совет кижилерниң амыдыралчы хереглелдерин долу хандырар негелделери-биле дүүштүрүп турар. Улустуң хереглелинге херектиг барааннарны база оларны бүдүреринге херектиг чиг-эттиг болгаш машина, дериг-херекселдерни бүдүрүп турар үлетпүрнүң үлүг-хуузун көвүдедип, ону дүрген өстүрери демдеглеттинген. Беш чылдың дургузунда үлетпүр продукциязын бүдүрерин 42—46 хуу, а ооң иштинде бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрерин 41—45 хуу, хереглел чүүлдерин бүдүрер чепсек-херекселдерин бүдүрерин 44—48 хуу өстүрерин планнаан.

Үлетпүрнүң янзы-бүрү адырларын бедик темпилер-биле хөгжүдер. Электроэнергия бүдүрерин 1030—1070 млрд. киловатт-шак, нефть тывыжын 480—500 млн. тонна, газты—300—320 млрд. кубометр, хөмүр-дашты—685-695 млн. тонна, каң эзилдирерин 142—150 млн. тонна, нефть ажылдап кылыр үлетпүрнүң продукциязын 1,5 катап, химия болгаш нефть продукциязын 1.7 катап өстүрерин планнаан. Машина тудуушкунунга болгаш металл ажылдап кылырынга продукция бүдүрери 1.7 катап, ооң иштинде чоннуң хереглел барааннары—2,2 катап көвүдээр. Чиик, аъш-чем, эът-сүт, балык, ыяш, ыяш ажылдап кылыр болгаш үлетпүрнүң өске-даа адырларын дүрген хөгжүдери көрдүнген.

Көдээ ажыл-агый тудугларын моон ыңай улам хөгжүдериниң калбак программазын партия ажылдап кылган болгаш ону чедиишкинниг боттандырып-даа турар. Аъш-чем продуктуларынга чоннуң доктаамал өзүп турар негелделерин база үлетпүрнүң чиг-этке хереглелин долузу-биле хандырар дээш, эрткен беш чылга бодаарга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ортумак өзүлдезин чаа беш чылда 20—22 хуу өстүрерин көрген. Бо сорулганы күүседирин хандырарда—көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын бүгү талалыг быжыглаары болгаш көдээ ажыл-агыйны интенсификастаары негеттинип турар.

Бүгү черлерге ховуларның үнүш-дүжүткүрүнүң болгаш мал ажылының продуктулуунуң өзүлдезиниң күүселдезин хандырарының, көдээ ажыл-агый продуктуларының база чиг эдиниң шынарын бедидериниң тодаргай хемчеглерин Директиваларның төлевилелинде айыткан. Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң өскерилбес планнарының принциптерин болгаш улгаттырган өртектерин ажыглавышаан, күрүнеге пландан ажыр продуктулар сатканы дээш ажыл-агыйларны шаңнап-мактаар хемчеглерни арттырган. 1975 чылга чедир минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрери 72 млн. тонна болгаш фосфатты 3 миллион тонна чедирерин, беш чыл дургузунда 3 миллион гектар суггаттыг чаа черлерни ажыглалга киирерин айыткан. Көдээ ажыл-агый 1.700 муң тракторну, чүък сөөртүр 1.100 муң автомобильдерни болгаш өске-даа хөй техниканы немей алыр. Көдээ ажыл-агыйны электри-биле чепсеглеп дериириниң хемчээли өзер, колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү барык-ла 37—40 хуу бедиир.

Экономиктиг тургузуушкуннуң чедиишкинниг хөгжүлдезиниң бир чугула чүүлү болза, үлетпүрнү болгаш харылзааны хөгжүдери болур. Чаа беш чылда транспорт системазының күчүзү болгаш ооң чоруур арга-шиңгээзи улам бедиир. Транспорттуң бүгү хевирлериниң чүък сөөртүлгези 32—35 хуу көвүдээр. Харылзааның, радио дамчыдылгазының болгаш телевидениениң ажылын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хөй чүүлдерни кылыр апаар.

«Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп партияның программалыг эчис сорулгазы, ооң амыдыралга боттандырар чаагай лозуңу болуп, бистиң партиявыстың ажыл-чорудулгазынга кезээде бирги черде туруп турар. Ол өндүр улуг эчис сорулга чаа беш чыл планының төлевилелинде база сиңниккен. Улустуң амыдырал деңнелин бедидерин хандырар чаа боттуг хемчеглерни калбартырын планнап турар. Чоннуң кижи санынга онааштыр боттуг орулга барык-ла 30 хуу, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири 20—22 хуу, колхозтарда ниитиниң ажыл-агыйында колхозчуларның ажыл төлевири ортумаа-биле 30—35 хуу өзер. Эң бичии шалыңны улам ыңай өстүрерин планнаан. Хереглелдиң ниитилел фондузу 40 хуу өзер. Ол бүгү акша-хөреңгини кадык камгалалын экижидеринге, улус өөредилгезин сайзыраңгайжыдарынга, кадрларны белеткээринге болгаш уругларны кижизидеринге, ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, колхозчуларның пенсиязын, сургуулдарның стипендиязын өстүреринге ажыглаар.

Совет улустуң чаагай чоруун өстүреринге бараан курлавырларын көвүдедири, чогуур ассортиментилиг бедик шынарлыг барааннар-биле рынокту улам долу хандырары, чонга ачы-дуза көргүзүүшкүннериниң хемчээлин улам калбартыр идигни бээр. Төлевилел болза чоннуң хереглел барааннарынга үүрмектеп садарының күрүне өртээниң доктаамал болурун хандырарын, бараан курлавырының чыгдынарының хирези-биле барааннарның чамдык хевирлеринге өртек чиигелдезин чорударын көрүп турар. Чоннуң орулгаларының өзеринге болгаш хереглел барааннарын бүдүрерин калбартырынга дүүштүр үүрмектеп садар бараан саарылгазы 1,4 катап көвүдээр.

Чоннуң чуртталга байдалын улам экижидер дугайында партия чайгылыш чокка болгаш могаг чок сагышты салып турар. Чаа беш чылда акшаландырыышкынның бүгү-ле үнер дөстериниң күсели-биле чуртталга бажыңнарын тударын эрткен беш чылда 518 миллион дөрбелчин метр турганынга удур чаа беш чылда 566 миллион дөрбелчин метрни тударын планнаан. Ол болза бистиң чуртта херек кырында чуртталга фондузунуң чаартылгазы чоруп турар болгаш сөөлгү он чылда чаа бажыңнарже көшкен чүс миллион ажыг совет кижилерге ам база он-он миллион совет кижилер немежир дээни ол-дур.

Экономиканы хөгжүдер, чоннуң амыдыралының чаагай чоруун болгаш культурлуг деңнелин өстүрер талазы-биле көрдүнген онаалгаларны күүседиринге беш чыл дургузунда улус ажыл-агыйынга капитал салыышкынын 36—40 хуу көвүдедири көрдүнген. Капитал салыышкынының ажыктыын улуу-биле бедидери шиитпирлеттинген. Салдынган акша-хөреңгиниң рубль бүрүзүнге онааштыр продукция бүдүрериниң эң-не улуг немелде өзүлдезин алыр төлээде, тудугга берип турар материалдыг база саң-хөө курлавырларны эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаарының дугайында чугаа мында чоруп турар-дыр.

Эртемниң эң-не перспективтиг адырларынга шинчилел ажылдарын бүгү хемчеглер-биле хөгжүдериниң болгаш эртем-шинчилелдериниң түңнелдерин бүдүрүлгеге нептередириниң хуусааларын кызырарының аргазы-биле эртем-шинчилел депшилгезиниң темпилерин дүргедедири көрдүнген. Хол-биле кылыр ажылды машина-биле кылыр кылдыр солуурун, улус ажыл-агыйының адырлар талазы-биле болгаш адырлар иштиниң структуразын болбаазыраңгайжыдарын калбак хемчээлдии-биле чорудар. Боттарының техника-экономиктиг көргүзүглериниң талазы-биле ада-чурттуң болгаш делегейниң эң дээре чедиишкиннерин ажып турар, күш-ажылдың принцип талазы-биле ындыг чаа чепсектерин, материалдарны болгаш технологтуг чорудулгаларны тургузар болгаш нептередир.

Бүдүрүкчү күштерни сайгарылдыр тургузарын улам ыңай экижидеринче, девискээр аайы-биле экономиктиг харылзааларны сайзыраңгайжыдарынче чаа беш чылда улуг кичээнгейни салыр. Ол айтырыгларны шиитпирлээринге Эвилелдешкен республикаларның болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң ролюн бедидер сорулганы салып турар. Чөөн талакы районнарның экономиктиг деңзигүүрүн мооңнээрин болгаш бойдус курлавырларын улам ыңай дүрген шиңгээдирин улус ажыл-агыйынга девискээр аайы-биле деңнелгени экижидериниң болгаш бүдүрүкчү күштерни сайгара тургузарының талазы-биле эң чугула сорулга кылдыр салып турар. Чурттуң экономиктиг районнарының болгаш эвилелдешкен республикаларының улам ыңайгы хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарын тодараткан.

Бистиң улам ыңайгы өзүлдевистиң кол курлавырларының бирээзи болза, бүдүрүлгени уштап-башкарар талазы-биле бүгү ажылдың деңнелин коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазының негелделеринге дүүштүр бедидери болур. Удуртулганы, планнаашкынны болгаш экономиктиг идиг бериишкинин улам ыңай сайзыраңгайжыдары, бо ажылга чаа техниканы ажыглаары, экономиканы уштап-башкарарынга ажылчы чоннарны улам калбаа-биле хаара тудары ниитилел бүдүрүлгезин бүгү талалыг интенсификастаарын болгаш ооң ажыктыын бедидерин хандырар. Ол дээрге, чурттуң хөгжүлдезиниң чоокку чылдарда-даа, база ол ышкаш үр үениң перспективазының-даа экономиктиг кол сорулгазы болур, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының эң кол негелдези-дир.

Коммунизмни чедиишкинниг тургузарын, социалистиг Төрээн чурттуң экономиктиг күчү-шыдалын болгаш камгаланыр аргазын быжыглаарын Коммунистиг партия болгаш бистиң бүгү улузувус эң кол интернационалчы хүлээлгези кылдыр көрүп турар. Совет Эвилели социалистиг чурттар-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларын дем каттыштырылгазын, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның ажыл-агыйының экономиктиг интеграциязын чоорту улам-ыңай быжыглаар угланыышкын-биле бүгү талалыг калбартып, сайзырадып келген болгаш ынчаар уламчылаар-даа, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хөгжүп турар чурттары-биле быжыг даштыкы экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларывысты хөгжүдер-даа бис. Үлетпүр талазы-биле сайзыраңгай капиталистиг күрүнелер-биле экономика талазы-биле шылгаттынган даштыкы садыг болгаш эртем-техниктиг харылзаалар улам калбарар. Даштыкы садыг саарылгазының хемчээли беш чыл дургузунда 33—35 хууга улгадыр.

Тоску беш чыл планының боттанышкыны делегейге улуг ужур-дузалыг болур деп, Директиваларның төлевилелинде демдеглээн. Совет экономиканың өзүлдези делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының күштерин улам ыңай быжыглаарынга бараан болуп, ажыл-агыйның планныг социалистиг системазының артык шиизээзин көргүзер. Совет улус беш чылды күүсеткеш, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демисежип турар бүгү күштерниң сырый каттыштырарынга төлептиг салыышкынын киирер.

Марксизм-ленинизмниң өлүм чок идеяларын чогаадыкчы ёзу-биле удуртулга болдурбушаан, ленинчи айтыышкын-биле быжыг чоруп орар Коммунистиг партияның удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюнуң ачызында ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, совет интеллигенцияның эрес-маадырлыг күш-ажылының түңнелинде чедип алган, совет улустуң чоргаарланып турар бүгү чүүлдери, коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге Советтер чуртунуң кайгамчыктыг чедиишкиннери планетаның ажылчы чоннарының магадаан сеткил-сагыжын хайныктырып турар. Ниитилелдиң медерелдиг, организакчы авангарды болур партия ажылчы чоннарның калбак массалары-биле сырый холбаалыг, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузар талазы-биле бүгү ажылга организастыг болгаш планныг характерни ол берип турар.

Чугула айтырыг дугайын коммунистер-биле, бүгү совет улус-биле сүмележир деп, Ленинниң чагып чорааны улуг принцип партияның алдарлыг чаңчылы болу берген. Тоску беш чыл талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелин съездиниң ажыттынарынга чедир бүдүн чартык ай бурунгаар бүгү партияның, бүгү улустуң чугаалажып көөрүнге киирген. Бүгү совет кижилер төлевилелди чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп турар. Ооң кол угланыышкыннарын болгаш сорулгаларын коммунист бүрүзүнге, ажылчы чон кижи бүрүзүнге чедир таныштырар херек. Күш-ажыл—байлактың үндезини, ынчангаш совет кижи бүрүзү бодунуң күш-ажылы-биле коммунизмниң тиилелгезин чоокшуладып турар.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партияның крайкомнары, обкомнары, хоорkomнары болгаш райкомнары, партия эге организациялары директиваларның төлевилелин чугаалажып көөрү-биле, ажыл-агый тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга күрүне планнарын күүседирин хандырары-биле холбашкан политиктиг болгаш организастыг ажылды калбартыр ужурлуг. Бүдүрүлгелерниң, колхозтарның, совхозтарның ажыл-чорудулгазының иштинче хандыр кирип, бүдүрүлгениң байдалын шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп, ооң ажыктыын бедидеринге курлавырларны илередип, күрүнениң сагылга-чурумун шыңгыы сагыырын чедип алыр ужурлуг.

Тоску беш чыл планын күүседир дээш, партияның, бүгү улустуң хүн бүрүдеги идепкейлиг демисели бистиң Төрээн чуртувустуң күчүзүн улам ыңай быжыглаарын хандырып, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын доозарын чоокшуладып, коммунистиг ниитилел харылзааларын тургузарынга, чаа кижини кижизидеринге бүгү хемчег-биле дузалаар.

Совет улуска чаа чыл байырынга эш Л. И. Брежневтиң чугаалааны болза: «Коммунистиг тургузуушкуннуң чаа-чаа сорулгалары мурнувуста. Советтер чурту тоску беш чылче кирип, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизинге уткуштур бар чоруур. Совет кижилер төрээн партиязының съездизин бүгү улустуң социалистиг чарыжының улам ыңай көдүрлүүшкүнү-биле демдеглеп, ооң шиитпирлерин боттарының шуут ажыл-херээ кылдыр хүлээп ап, оларны амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга бүгү күштерин, билиглерин, дуржулгазын бээр дээрзинге быжыг бүзүрелдиг бис. Чаа-чаа улуг тиилелгелерниң идегелдиг магадылалы — ленинчи чагыгларга шынчы чорукта, Коммунистиг партияның удуртулгазында».

Бо хүннерде ам болур съездини төлептиг уткуур дээш бүгү улустуң массалыг шимчээшкини улам чаа күштүг-биле калбарып турар. Бүдүрүлгениң бедик ажыктыы дээш сорулгаже угландырган демисел социалистиг чарыштың кол утка-шынары болуп бар чоруур. Чедип алдынган чедиишкиннер-биле чалгыннанган, тоску беш чылдың ажыдып турар перспективалары-биле сорук кирген совет кижилер бүдүрүлгени хөгжүдериниң немелде курлавырларын болгаш аргаларын дилеп тып, боттарының күш-ажылчы идепкейжизин бедидип турар. Төрээн партиязын долгандыр сырый каттышкан бистиң бүгү улузувус партияның айыткан улуг сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш эрес-маадырлыы-биле ажылдап турар.

Ленинчи партияның шылгаттынган удуртулгазы-биле — коммунистиг тургузуушкуннуң чаа-чаа тиилелгелеринче!

(«ПРАВДАНЫҢ» ФЕВРАЛЬ 15-ТЕ МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

◆

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУУШКУНУНУҢ КАЛБАК ПРОГРАММАЗЫ

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ СЭКП-НИҢ XXIV СЪЕЗДИЗИНИҢ ДИРЕКТИВАЛАРЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН ТАНЫЖЫП ЭГЕЛЭЭН

КОЛЛЕКТИВТИГ ДЕТКИИШКИН

Коммунистиг партияның хүн бүрү чорудуп турар политиказы совет улустуң чаагай чоруунче угланган дээрзин СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели база катап бадыткаан. Чурттуң хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтеринде ышкаш, бистиң республиканың колхозтарының, совхозтарының ажыл-ишчилери чаа беш чылдың ол программазын онза өөрүшкү-биле хүлээп көрүп, ону бүдүрүлге хуралдарынга таныжып эгелээн.

Шак ындыг таныжылга хуралы дүүн «Көк-Тей» совхозка болган. Хуралдаар залды ажылчыннар долдур олурупканда совхозтуң директору А. И. Ломаев СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелиниң талазы-биле дончу дыңнадыг кылгаш, ол чугула документиде айыттынган эрткен беш чылдың түңнелдеринге болгаш чаа беш чылдың сорулгаларынга доктааган. Чаа беш чыл планы чуртка коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга күрүне ужур-дузалыг чугула чүүл болурун ол демдеглевишаан, ону совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери онза өөрүшкү-биле деткип турарын айыткан.

Хуралга сөс ап чүве чугаалааннар: кол зоотехник И. Полянская, куш фермазының эргелекчизи В. Морозов, мурнакчы куш ажаакчызы А. Булавина болгаш өскелер-даа СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелин изиг күзел-биле деткип турарын илеретпишаан, совхоз бүдүрүлгезинде боттарының харыылап турары участоктарынга моон соңгаар канчаар ажылдаарын айтып, чаа хүлээлгелерни алган. Совхозтуң мурнакчы механизатору Сергей Азанов туруп келгеш, мынча дээн:

— Тоску беш чылдың программазы болур Директиваларны деткип тур мен. Ону чедиишкинниг күүседири ажыл-ишчи кижи бүрүзүнүң канчаар ажылдаарындан кол хамааржыр. Бо чугула документини хүлээп алыр СЭКП-ниң XXIV съездизинге уткуштур улам соруктуг ажылдаарымны хүлээнмишаан, 1971 чылда «ДТ-75» тракторга чер ажылдап кылыышкынын 1200 гектар чедирер сорулгалыг мен, чыл дургузунда 1000 кг кывар-чаар чүүлдүң баа 250 рубльдиң техниктиг херекселдериниң камгалазын чедип алыр мен.

Хуралдың киржикчилери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелин бир үн-биле хүлээп алвышаан, съездиге уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржирин шиитпирлээн.

М. ВАЛЕРЬЯНОВ.

СЕТКИЛДИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Таңдыда Хову-Аксының, Ак-Довуракта Кара-Даштың, Улуг-Хемде Дерлиг-Хаяны болгаш Тываның өске-даа булуңнарының чүс-чүс чылда үүжеленип чыткан элбек байлаан ажыткан геологтар, геофизиктер дүүн боттарының клувунга чыглып келгеннер.

Тываның комплекстиг геология шинчилел экспедициязын «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнаан дугайында өөрүнчүг медээ оларны улам күжениишкинниг ажылдаарынче сорук киирген. Совет чазактың бедик шаңналынга холбашкан байырлыг митингини комплекстиг экспедицияның партбюро секретары В. А. ПОДРУГИН ажыткан. СЭКП Тыва обкомунуң секретары Н. С. ШОЙГУ орденниг Тываның геологтарынга бедик шаңнал-биле холбаштыр изиг байырны чедирип, чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн.

Индирге бүдүрүлгениң шалыпчылары улаштыр үнүп кээп, бо шаңналга харыы кылдыр чер-черге шинчилел ажылын улам шалыпкын үргүлчүлээрин Саянның шинчилел экспедициязының кол геологу А. СИБИЛЕВ, геофизик К. БИЧЕ-ООЛ, электрик-каңнакчы Ф. МУРАВЬЕВ, геолог Н. ШЕСТОПАЛОВ, инженер-геофизик Д. КАЦАПОВА, инженер О. ГРЕЧИЩЕВ олар хүлээнип ап, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында айыттынган шинчилел ажылынга хамаарышкан хемчеглерни амыдыралга боттандырарының чугулазын сагыш-сеткилдиң ханызындан деткип, саналдарын бергеннер.

БИСТИҢ КОРР.

Улам сорук киирген

Коммунистиг партияның, Совет чазактың иштики политиказы совет улустуң чаагай чоруунче угланган дээрзин СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели база катап бадыткап турар. Чурттуң амыдыралында бо онза болуушкун бүгү совет кижилерни чаа-чаа сорулгаларже хей-аът киирип, өөртүп турар.

Тоску беш чыл дургузунда чуурганы бүдүрерин чылда ортумаа-биле 46,7 миллиард чедирери Директиваларда көрдүнген-дир. Республикада куш ажыл-агыйлыг бистиң «Көк-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилери чаа беш чылдың ол бедик сорулгазын боттарының ажыл-чорудулгазының программазы кылдыр онза өөрүшкү-биле хүлээп көрбүшаан, **беш чылдың баштайгы чылы—1971 чылда чуурганы 10,5 млн. борбак чедирер дээни чедиишкинниг күүседиринче улам сорук кирген.** Борта кол чүүл болза, бо чылдың баштайгы кварталының планныг онаалдазын партияның XXIV съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседири болур. Бо хүннерде совхозтуң ажыл-ишчилери съезд мурнуу чарыжының социалистиг чарыжында хаара туттунган ажылдап турар.

А. ЛОМАЕВ,
совхозтуң директору.

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААР

Бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери сески беш чылда чамдык күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болган. Ылаңгыя 1970 чылда мал бажын өстүрериниң, күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының күрүнеге планын ажыр күүсеткен.

1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының Директиваларында көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң чылда ортумак хемчээлин эрткен беш чылга деңнээрге 20—22 хуу көвүдедири көрдүнген. Ону күүседири бистиң колхозчуларывыстың ыдыктыг хүлээлгези. Ынчангаш көдээ ажыл-агый продукциязын улам көвүдедир дээш мурнунда чедиишкиннерни быжыглап, улам эки ажылдаар бис.

У. ЭРЕНДЕЙ,
Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозтуң даргазы.

Өөрүнчүг перспектива

1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилели чоннуң кадык камгалалының ажылдакчыларын сорук киирген. Тоску беш чылда бистиң ажылывыстың кол Программазын кадык камгалалының ажылдакчылары таныжып, ону кичээнгейлиг-биле өөренип болгаш амыдыралга боттандырары-биле кызымак ажылдаар апаар.

Бо беш чылда республикага элээн хөй эмнелге черлери ажыглалга кирер. Чыл төнчүзүнде, азы келир чылдың эгезинде Кызылга республиканың комплекстиг эмнелгезиниң тудуу доостур. Аңаа ниити эмнелге, кезер эмнелге, божуур бажың, улусту чыттырып эмнээр чер, травматология салбыры, рак аарыгларны эмнээриниң 90 орунуг салбыры, онкологияның рентген-херекселдеришкин-биле эмнээр салбыры турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бүгү аарыгларны аңаа эмнээр.

Бай-Тайга районга 25 орунуг эмнелгени бо чылын ажыглалга киирер, ол ышкаш Шагаан-Арыгның, Тес-Хемниң район эмнелгелерин алгыдар.

Бо талазы-биле ажылдарны чыл-чылдың перспективтиг планын ёзугаар чорудар.

Чоннуң курорт, санаторийлер эмнелгезиниң талазы-биле алырга, «Үш-Белдир», «Чедер» курорттарын кедизинде барып бүгү чыл дургузунда ажылдаарын чедип алыр сорулганы салып турар, ооң аңгыда Тарыс аржаанын ажыглаарының айтырыын өөренип көрүп турар.

Кызылда медицина училищезинге өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның шынарын бедидип тургаш, республика эмнелгелеринге ажылдаар тускай ортумак эртемниг кадрларны хөйү-биле белеткээр, ол ышкаш чурттуң дээди өөредилге черлеринге эмчи кадрларны белеткээрин хандырар.

Кол-ла сорулга болза, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларын ылаптыы-биле өөренири, аңаа үндезилээш, мурнунда алган хүлээлгелерниң бар арга, курлавырларны барымдаалап, эде көрүп, амыдыралга чайгылыш чок боттандырары болур.

О. ОНДАР,
Тыва АССР-ниң Кадык
камгалал министриниң
оралакчызы.

ХЕРЕГЛЕЛДИ ЧЕТЧЕ ХАНДЫРАР

Бүгү курлавырларны бүрүн ажыглаарда ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелерин ленинчи принципке үндезилээш, бот-орулга-чарылгалыг системаже шилчидеринин хемчеглерин партияның XXIII съездизи болгаш СЭКП ТК-ның сентябрь (1965 ч.) Пленуму ажылдап кылган.

Партияның экономиктиг политиказынга дүүштүр бот-орулга-чарылгалыг системаже шилчээн ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелер курлавырларны дилеп тып, ниитилел бүдүрүлгезинин ажыктыын бедидип, эки шынарлыг хөй продукцияны бүдүрүп үндүрүп, күрүнениң чагыг-даалгаларын болгаш боттарының социалистиг хүлээлгелерин чогуур хуусааларында боттандырып турар. Экономиктиг реформа социалистиг ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринге планнаашкынны база удуртулганы сайзырангайжыдарын негеп турар.

Бүдүрүлге дең-дески ажылдаанда, планныг даалгалар, социалистиг хүлээлгелер өйшаанда күүсеттинер, орулга фондузу тургустунар болгаш техниктиг дерилгелерни ажыглаары улгадыр, бүдүрүп үндүрүп турар продукция хөй, шынары бедик, ажылчыннарның материалдыг сонуургалы, амыдырал деннели бедиир.

Тыва республиканың ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелери база-ла бот-орулга-чарылгалыг системаже шилчип турар. Кызылдың алгы заводу курлавырларны тып, техниктиг дерилгелерни бедик бүдүрүкчүлүг ажыглааш, планнаашкынны сайзырангайжыткаш, бүдүрүлгениң дең-дески ажылдаарын чедип алган. Сески беш чылда ниити продукция бүдүрүп үндүрер планын завод 104 хуу, эрткен юбилейлиг чылдың планын 103 хуу күүсеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. 1970 чылда пландан ажыр 1600 эжеш хөм идикти бүдүрүп үндүргеш, саарылгага киирген. Бүдүрүп турар эр, херээжен улустуң заводка бүдүрген чайгы, кышкы хөм идиктериниң хевири чараш, шынары бедик апарган. Заводтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бот-орулга-чарылгалыг системаны шын билип, техниктиг дерилгелерни чөп ажыглап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн соксаал чокка бедидип тургаш, эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп, орулга фондузун көвүдедип турар.

Республиканың кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелери бот-орулга-чарылгаже база шилчип турар. Кедээ ажыл-агыйның чер ажылын сайзырадып тургаш, Бии-Хем районнуң совхозтары, колхозтары эрткен чылын элбекшилдиг дүжүттү өстүрүп алган. «Саян» совхоз күрүне шыгжамырынга пландан ажыр киирген тараазындан 450 муң, «Кызыл тараачын» колхоз 320 муң рубль арыг орулганы алган.

Ажылчы чоннуң хандырылгазы-биле шуут холбашкан чамдык бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгелерниң талазындан курлавырларны чөп ажыглавайн, планнаашкынны сайзырангайжытпайн турарын база айытса чогуур. Ооң түңнелинде амыдыралдың чугула эт-херекселдерин эвээшти бүдүрүп, чоннуң хереглелин четче хандырбайн турар. Бажың иштиниң херекселдери болур сандайларны, столдарны, шкафтарны, диваннарны болгаш өске-даа кылыгларны өске областардан, республикалардан хөйү-биле ап турар бис. Чижээ, Хакас областың Богроп бүдүрүлгезинден 6 рубль 30 көпеек өртектиг стулдарны сөөртүп киирери ам мырыңай чаңчыл апарган.

Бажың иштиниң эт-херекселдерин чоннуң негелдезинге чедери-биле бүдүрүп үндүрер курлавырлар республикада бар. Ынчалза-даа Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының мебель цеги, районнарның болгаш Кызыл хоорайның амыдырал хандырылга комбинаттары хереглелдиң ол чугула бараанналын эвээшти бүдүрүп, ажылчы чонга ачы-дуза чедирер хүлээлгезин четпес боттандырып турар. Магазиннерге матрац, ширбиил, чугай болгаш өске-даа чүүлдер үзүктелиишкинниг кирип, чамдыкта тывылбас апаар таварылгалар бар. Бо бүгүнү амыдырал хандырылга бүдүрүлгелери кылып болур турбуже, олар курлавырларны тып ажыглавайн, планнаашкынны ылап кылбайн турары-биле чугула бараанар кылдынмайн келген.

Ногаа аймаан өстүрүп, элбекшилдиг дүжүт ап, ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелерин, хоорайларның, ажылчын суурларның чурттакчыларын хандырар талазы-биле ажыл республикада шоолуг хөгжүлде албайн турарын ыттавайн барып болбас. Тускайжыткан совхозтар бар-даа болза, курлавырларны дилеп тыппайн, бар аргаларны долу ажыглавайн турар. Кызыл хоорай Совединиң «Кара-Хаак» совхозу хоорайда ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелерин, чурттакчыларын ногаа-биле хандырар хүлээлгелиг тургаш, сорулгазын боттандырып шыдавайн келген. Кара-Хаакка шаанда Кызылдың хереглел кооперациязының дузалал ажыл-агый чери турган, ногаа аймаан өстүрүп, эки дүжүттү ап, хоорайның чемненилге бүдүрүлгелерин хандырып турган. «Кара-Хаак» совхозта техника, ажылчын күжү четчир хиреде, ажылды багай организастап турар. Тускайжыткан ажыл-агыйлардан аңгыда, садыг организациялары ногаа өстүрер дузалал ажыл-агыйлыг болуру черле чугула.

Ногаа өстүрер талазы-биле тускайжыткан ажыл-агыйлар, улуг бүдүрүлге черлери «Тыва даг-дүгү» комбинаттан үлегер алза чогуур. Комбинат кыш дургузунда теплицага ногааларны өстүрүп, Ак-Довурак хоорайның столоваяларын, школа, медицина, уруглар албан черлерин хандырып турар. Теплицаның коллективи чыл бүрү ийиги кварталда помидорнуң, огурецтиң болгаш өске-даа ногааларның дүжүдүн ажаап ап эгелээр.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели эрткен чылын үндүрген доктаалы-биле кыжын ногаа өстүрүп турар ажыл-агыйларга когарал болбазын дээш, ногааның белеткел өртээн бедиткен.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннуң хандырылгазынче онза кичээнгейни салып, хереглелдиң чугула чүүлдерин хөйнү бүдүрүп үндүрерин ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринге дагзып турар. Чер-черниң партия, совет органнары ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң мурнакчы дуржулгазын нептередири, оларның ажыл-чорудулгазынга контрольду күштелдирери чугула. СЭКП-ниң XXIV съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш бүгү совет улус бедик политиктиг көдүрлүүшкүнде ажылдап, тоску беш чылдың сорулгаларын боттандырып кирипкен үеде, бистиң республиканың ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелери курлавырларны шын ажыглап, эки шынарлыг продукцияларны улам хөйнү бүдүрүп үндүрер хүлээлгелиг.

И. ЛОПСАН,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өртектер килдизиниң начальниги.

Иргит Кучукович Чамый—«Мөген-Бүрен» колхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Мал ажылынга 20 чыл иштинде үлүүн киирип турар. Эрткен юбилейлиг чылда хойжу Иргит Кучукович төрүүр 100 хойдан 97 хураганны, бир хойдан 2,2 кг дүктү кыргып, малга четчир сигенни белеткеп алган. Ол бо чылын төрүүр 100 хойдан 100 хураганны камгалап ап, бир хойдан 2 кг дүктү, 5 тонна сигенни белеткеп алырын хүлээнген.

СЭКП-ниң XXIV съездизинге уткуштур калбарган социалистиг чарышка киржип, төрүүр 310 хоюнуң чаш төлүн кыштан онча-менди ажырар дээш ажылдап турар.

ЧУРУКТА: ИРГИТ ЧАМЫЙ.

Сөзү болгаш фотозу
О. МАСПЫЙ-ООЛДУУ.

Хойжу бригада

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Турут салбырында комсомолчу Дамдын Хемер-оолдуң удуртканы № 2 хой бригадазының хойжулары ниитиниң малын хүр кыштадыр чаш төлүн менди камгалап алыр дээш, кыштаглаашкынны организастыг эрттирип турар. Эрткен чылын бригада кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенип, кыштагларны чогуур үезинде септеп, чылыглаан. Белеткеттинген мал чемин төрүүр хойлуг кыштагларда сөөртүп чедирген. Дуржулгалыг малчыннар курлавыр чемнерни камналгалыг чарыгдап, кышкы одарларны план ёзугаар кадарып турарындан малдың күжү шыырак кыш ажып турар. Бо хүннерде бригаданың төрээн 1094 хоюндан 1132 баш хураганны менди камгалап алган. Мурнакчы малчыннар М. Болатай төрээн 235 хоюндан 245 хураганны, Б. Суваң төрээн 217 хоюндан 223 хураганны онча менди алганнар. Дуржулгалыг сакманщиктер Н. Аяк-көк, С. Биике, комсомолчулар М. Өшкү-саар, С. Опуймаа олар кижи бүрүзү 90—120 чаш хураганнарны хүлээп алган ажаап турарлар. Ырак-узак, кадыр-берт черлерде кыштагларны суг-биле доктаамал хандырып турар чолаачылар М. Биче-оол, С. Дамчаа оларны малчыннар мактап турар.

Чоокта чаа бригаданың ниити хуралынга партияның ам болур съездизинге уткуштур социалистиг хүлээлгени алган. Бригада 100 төрүүр хойдан 90 хураганны, бир хойдан 2,8 кг дүктү кыргып алырын, малчын бүрүзү 5 тонна сигенни кезип белеткээрин, кыштаг бүрүзүнге 10 тоннадан эвээш эвес өдекти бөлүп кургадырын хүлээнген, күжениишкинниг ажылдап кирипкен.

С. СОТНАМ.

◆

Тиилекчи болган

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Эйлиг-Хем салбырында херээженнер чөвүлели 1970 чылдың дөрткү кварталында районда социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Херээженнер чөвүлели агитквартираларның ажылын идепкейжиткен түңнелинде чедиишкинниг ажылдар кылдынган. Олар план ёзугаар кежээлерни, ужуражылгаларны чорудуп, концерттерни көргүзүп турар. Ылангыя малчыннарга лекция, беседаны номчуп, концертти көргүзүп, ажылынга дузалажып келгени улуг ажыктыг болуп, чедиишкинниг ажылдаарынга дузалаан.

Чөвүлел херээженнерниң политиктиг болгаш ниити билиин бедидеринче кичээнгейни салган.

Чөвүлел ажылчы чонну совхоз бүдүрүлгезинге хаара тудар, оларның ортузунга кижизидилге ажылын экижидер боттуг хемчеглерни алган.

Салбырның херээженнер чөвүлелинге районнуң херээженнер чөвүлелдериниң аразында шилчиир вымпелин СЭКП райкомунуң килдис эргелекчизи Д. С. Ондар тывыскан. Хөй-ниити ажылынга идепкейлиг 23 кижини өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Д. АРАКЧАА.
Улуг-Хем район.

Москваның Лихачев аттыг автомобиль заводунуң чүък автомобильдери бистиң чуртувуска болгаш даштыкыга эки үнелээшкинни алган. Бөгүн «ЗИЛ» маркалыг машиналар делегейниң беже ажыг чуртунуң оруктарында чоруп турар. Зилчилер ээди чергениң чиик автомобильдерин болгаш микроавтобустарны база бүдүрүп турар. Чижээ, «Юность» микроавтобус делегейниң каш-каш шаңналын алган.

Бо бүгүге заводтуң конструктор бюрозунуң ажылдакчыларының ачы-хавыязы биче эвес. Заводтуң бүдүрүп үндүрүп турар автомобильдериниң бүгү хевирлерин конструктор бюрозунуң делгиирлеринде тургускан. Мында конструкторлар-инженерлер-биле сырый дем-каттыштырылгада чурукчулар-конструкторлар ажылдап турар. Автомобильдиң ниити болгаш ооң даштыкы хевирлерин чогаадырының айтырыгларын шиитпирлээринге чурукчулар-конструкторларның ролю улам улгадып турар. Ам заводтуң конструктор бюрозунда чаа чиик автомобильди чогаадып турар, ук автомобиль бистиң чуртувустуң оруктарынга удавас кестүп келир магат чок.

ЧУРУКТА: заводтуң конструктор бюрозунда. Инженер-конструктор Л. Самохин (солагай талазында) биле чурукчу-конструктор В. Гапеев ам болур чиик автомобильдиң төлевилелдериниң бирээзиниң македин көрүп тур.

Б. Корзининиң фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ФЕРМАДА ПАРТИЯ БӨЛҮҮ

Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында аныяк коммунист эш Т. Моңгуш удурткан партия бөлүү бар. Ол бөлүк хуралын план ёзугаар үргүлчү эрттирип турар. Коммунистер шуптузу партийжи даалгалыг. Чижээ, В. Доңгак херээженнер чөвүлелиниң ажылын харыылаар, ферманың арыг-шеверин, саанчыларның чурттап турар бажыңнарының иштиi, дашты үргүлчү арыг, культурлуг турарын ол контрольдап турар. О. Шаңгыр-оол ында хана парлалгазын болгаш көскү агитацияны харыылаар, кызыл-булуңну көскү агитация-биле эки дерип кылган. 8-ки беш чылда саанчылар канчаар ажылдап келгенин база 9-ку беш чылда саанчыларның хүлээлгелерин оон көрүп ап болур. Зоя Моңгуш, Таня Моңгуш саанчыларга солун номчулгазын чорудуп турар.

Партия бөлүү ферма коллективиниң кежигүннериниң политиктиг болгаш зооветеринарлыг өөредилгеже бүрүн хаара тудуп турар. Чамдык аныяктар кежээки школада өөренип турар. Өөредилгени колхозтуң тускай эртемниглери, школа башкылары эрттирип турар.

Партбөлүк саанчыларның, кадарчыларның онаашкан ажылынга харыысалгазын бедидеринче кичээнгейни салып турар. Мал чемин камныг ажыглаар талазы-биле шыңгыы контрольду тургускан. Ооң түңнелинде коллективтиң кежигүннери чамдык эки көргүзүглерни чедип алган. Бызаа ажаакчызы Ш. Сендажы хонукта бызаадан-на 400 граммдан эвээш эвес немелде деңзини ап турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизинге төлептиг ужуражыры-биле саанчылар, кадарчылар, бызаа ажаакчылары бедиткен хүлээлгелерни алган.

М. ДУГУРЖАП.

Тудугжу болгаш аңчы

Тожу районнуң Сыстыг-Хемде күрүнениң аңныыр-тывыш ажыл-агый чериниң аңчызы А. Д. Дамыкай Хам-Сыраның пөштүг, чойганныг, аңменниг аргазының бойдус байлааның аразынга өскен. Районнуң Ий сумузунга 1941 чылдың апрельде «Май 1-зи» колхоз организастаттынып тургустунган. Ынчан аңаа чүгле 10 эрги бажыңнар турган. Чаа тургустунган колхоз суурунуң төвүнге тудуг ажылы эгелээн болгаш Ак Даржаевич Дамыкай эш-өөрү-биле кады тудугга ажылдап кирипкен. Ол биче эвес үлүг-хуузун киирген. Колхоз баштаар чери Ак Дамыкайның эки ажылын үнелээш, улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Москвада делгелгезинче баар путёвканы берген.

Ол ам Сыстыг-Хемде күрүнениң аңныыр-тывыш ажыл-агый чериниң дуржулгалыг аңчызы апарган. 1970 чылда Ак Даржаевич 2 тонна тооруктү кактаан. Бо аңныыр сезонунда 36 киш, 150 дииңни өлүргеш, күрүнеге 2860 рубльдиң орулгазын киирген. Үстүнде чугаалаанывыс аңчы, аныяктарны аңнаарынга база өөредип турган. Ооң өөреткен аныяк аңчылары Дензин-оол Ак 10 киш, 25, дииңни, Вячеслав Ак 10 киш, 50 дииң өлүргеш күрүнеге 600 рубльдиң орулгазын киирген. Дуржулгалыг мурнакчы аңчы район Совединиң депутады, ону районнуң Хүндүлел самбыразында база киирген.

Г. САНЧИЙ.

* * *

Бии-Хем районда «Өөк» совхозунуң малчыны Шиван Ооржак бо аңныыр сезонунда олчалыг болган. Ол 250 дииңни, 3 киш, 3 дырбактыгны болгаш өске-даа аңны өлүргеш, алган хүлээлгезин күүсеткен.

С. ООРЖАК.

Билелиг фермазында

«Кызыл тараачын» колхозтуң Билелиг сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери юбилей чылды күш-ажылчы чедиишкинниг үдээн. Ферма күрүнеге сүт дужаар планын 113 хуу күүсеткен. Бир инектен ортумаа-биле 1822 кг сүттү саап, 100 инектен 95 бызааны алган.

Сүт саалдазының талазы-биле алган хүлээлгелерин ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээ көргүзүп турар коммунистер, комсомолчулар бисте бар. Коммунистер Элескей Байыр 2299, Чыдаш Маады—1926 кг сүттү сагган. Аныяк саанчы комсомолчу Зоя Байыр—2112 кг сүттү саап, мурнакчыларның одуруунда кирген. Бызаа ажаакчызы М. Меңги, кадарчы А. Шыырапай, А. Ховалыг болгаш өскелер-даа Билелиг фермазынга үр чылда, ак сеткилдиг, кызымак ажылдап, ниитиниң малын четче, менди ажаарынга биче эвес үлүүн киирген. Олар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы ат дээш демисежип, ажылдап, чурттап турар.

План онаалдазын ажыр күүсеткен, социалистиг чарыштың тиилекчилеринге немелде төлевирни тывыскан. Э. Байыр—337, И. Оруспай—313, А. Шыырапай—239, А. Ховалыг—304 рубльди, ниитизи-биле ферманың 29 ажыл-ишчилери немелде төлевирни алган.

Билелигниң саанчылары, кадарчылары төрээн партиязының XXIV съездизинге төлептиг ужуражыр дээш бедиткен хүлээлгелерни ап, «Өөк» совхозтуң Чкаловка фермазын социалистиг чарышче кыйгыргаш күжениишкинниг ажылдап турар. Күрүнеге сүт садазының база сүттү бүдүрериниң планын бо чылдың декабрь 5-те совет Конституцияның хүнүнде күүседир. Бир саар инектен 1800 кг сүттү саар, 100 инектен 85 бызааны камгалап алыр болгаш малды хүр кыш ажырар, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедик тудар хүлээлгени алган. Салган сорулгазын күүседип, улам бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш саанчылар аразында чарыш калбарган.

Чедип алган чедиишкиннер-биле чергелештир бисте четпестер база бар. Малчыннарга чуртталга бажыңы чедишпес, мал ажылын механизастаар ажыл чедир кылдынмайн турар. Суг дамчыдар хоолайларны багай кылганындан суг төктүп, кажаалар иштин сугландырып турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар бээр ийи-чаңгыс кижилер бистиң иштивисте бар. Бо четпестерни чайладыр талазы-биле дарый хемчег алыры—фермада партия, комсомол, организацияларының соңгаарладып болбас сорулгазы болур.

М. ХОРЛУГ-ООЛ,
фермада партия организациязының секретары.

С. К. ТОКА

АЛДАН-МААДЫРЖЫЛАР

(Эгези № 37 «Шында»).

«Өгде уруг-дарыг бар эвес, от-көстен, суг-чардан коргар чүү боор, хоорайлай берген-не болгай, авазы, төрел-дөргүлү, салбырның дарга-бошказы ында-ла болгай. Мээң сорулгам хөй, күрүнениң өнчүзүн карак огу дег камгалаар» деп бодааш, Ондар бедик хавакчыгаш кырындан хойнуң сүрүүн тегерип турган... Кезек када «хөй-хө-өй!» деп алгыргылаан. Кожазы Моңгуш Адар-оолдуң хойлары-биле каттыжа бээр ийне деп бодааш, доралазынга кашпагайы сүргей аъттангаш, кымчыланып, база-ла демги тейжигежинге дүжүп алгаш, адын киженнээш, угааның коптарып олурган. «...Хойлар кайнаар-даа барбас. Алаш бугазының тараазы чаагай, гектардан-на 20—25 центнер болган диведиве. Чидириг чокка ажааган болза, дүжүт оон-даа хөй болур ийик. Хөй-даа хоорзундан чарылбас болганын ап көөрге, ажаалга-даа хирелиг болган-дыр эвеспе оң» деп бодааш, Ондар таакпылай берген.

Өөнүң уундан аъттыг кижи шошкудуп чоруп олурган. «Кым боор, чүнүң ужун далашканыл бо» деп бодап олурунда, оозу кожазы кадарчы Адар-оол болган.

Мендилээн аайы-биле харыызын-даа манавайн:

— Па, чүү болду, Куртугбай. Өөң ээн, кадайын-даа, ар-амытан ажы-төлүң-даа чок. Чарлы бердиңер бе, чааскаан канчаар кижи боор сен? Уваа чиктиг — дигеш, Адар-оол таакпылай бээр.

— Кеззэн шагда хойдан чарылбас өг-бүлеңниң амыр-дыжын, эртем-билиин барымдаалавас кижи болзуңза, бодуң-на бил. Кымыскаяк дег, көвей чаш чүвелеримни ам база-ла кыштың соогунга хилинчектетпес мен дигеш, таварышкан машинага чүдүртүнгеш, хапты. Ам чааскаан, боттаң эр-дир мен ийин.

— Халап болган-дыр аа. Мээң кадайым база-ла уруглар аайы-биле, эмнелгелиг, садыг-кооптуг черже чоокшулавааже болур бе?—деп туруп берди, база-ла каапкаш, эттеп кириптер болза, ат болду-ла. Ийи ходутур эр, чанында кадайы, уруг-дарыг чок, канчаар улус боор бис?

— Ол-даа шын. Алган кадайы, уруг-дарыы чок боорга, аттыг-ла чалгааранчыг чүве-дир. Таисия уруглары-биле чоруптарга, ыглаар чыгы артып калдым. Караамга өөм-даа, хөй-даа көзүлбестээн.

Адар-оол бажын халайтып бадырыпкан таакпызын хандыр соргулавышаан:

—Ол-даа шын болдур-ам. Эрес болгаш шыдаар-дыр сен, эжим, талаар-талаар мени-даа—дигеш, эжиниң чугаазынче база-ла сундуга берген.

— Кадайым каапкаш чорупкан деп ойнап олур мен. Ёзулуг байдал мындыг, бээр дыңна.

— Ийет-ийет, дыңнаайн-дыңнаайн!

—Чоокта чаа партия обкомунуң IX пленуму, оон соонда райкомнуу база болду. Чап-чаа салбырга партияның, сумунуң база хөй-ниити организацияларының активинин сүме хуралы база болган. Ол-ла хуралдарга көшкүн малчыннарның амыдыралын өскертип-чаартыр дишкен.

— Ол кандыг янзылыг өскерлиишкин боор?— деп, Адар-оол дөспейн олурган.

Малчыннарга чаа амыдырал тургузарының аргазын Ондар тодаргайы-биле чугаалап бергеш, Таисиязының көжүп батканының ужуруун эжинге амна угааткан.

— Ол-даа онза чугула бодал-дыр. Ам-на кадайым, уругларым амыраар-дыр, мен база-ла боттаң кадарчының байдалынга киргеш, уруг-дарыымны суурже көжүрүп каайын. Шында-ла, малды өстүрер, ооң продукциязын көвүдедир сорулганы шиитпирлээрде, хамыктың мурнунда кадарчыларның, ооң өг-бүлезиниң амыдыралын, культуразын чыл эрткен тудум улам көдүреринге чагыртыр дээн айтырыг, чон, кижи дугайында ленинчи сагыш човаашкын ол-дур—дигеш, Адар-оол эжиниң чүү дээрин манап олурупкан.

— Ол-даа шын. Мээң-биле кады боттаңнап, ээлчежип хөй кадарар кижи Маадыр-оол, демги бир Лопсаңның оглу-дур ийин. Беш хонгаш, мени солуп келир эжим ол. Шала күскээр биске база бир эш херек апаар. Бистиң звенога кириптер сен бе, Адар?

— Кандыг боор, таныш-көрүш-даа, кожа-хелбээ-даа болгай бис. Суурда бажыңым бар эвес, кадайны, уругларны, артында бештиг болгай бис, каяа аппарып каар чоор, олла шала ындыгзымаар айтырыг-дыр.

— Оон муңгагдаан херээ бар деп бе! Хойну өөвүске чурттап турган кадаргай-ла бис, кыжын Кужурлут-Ховуда бажың база-ла бар болгай. Ам дээреде, дыка соояанда өг-бүле-даа болза көже берзе? Оон кадарчыларның ээн бажыңын ачылап албас бе. Алдан-Маадыр куруг тудугда чорбады бе, совхоз бажың-даа үндүрүп бээр ыйнаан.

— Шында-ла, хойну ээлчежип кадарар, уруг-дарыг хоорай-суурга чурттаар дээн айтырыг шымбай-ла чүве ышкаш-тыр. Дораан-на өөмге четкеш улузумга ону дыңнадыйн. Солундан артык солун-дур!—дигеш, Адар-оол аъттаныпкаш, ыңай-ла болган... Караңгы имир дүшкен. Эжи ша-даа четпейн ажыт кирипкен, чүгле аъдының даваннары дидирээр.

«Хонапче чоокшулаар-дыр, таптыг-ла дыгыттынып алганнар боор. Көрдүң бе, чамдыктары артында чыткылапкан, кегженип эгелээннер» кылдыр бодааш, «холба-холба, чучу-чучу!» деп кускуннагылап каарга, коданы хөделгеш, аалче углааннар. Алаш бугазындан суггарып алгаш, далашпайн, хоюн өдекке киирип келгеш, өөнде барган. Ээн өгге кезек када чүнү-даа канчаарын аайын тыппайн аңгадап тура, кадайып, уругларын сагынган.

«Канчалчыктар ирги, орнукшааннар боор. Уруглар школазынга баржыктар ирги бе» деп бодааш»:— Че, авазы, чанында болганда ажырбас оң, оон ыңай ужу кичээлдей берген боор. өскелери амыр чүвелер-ле болгай—деп бодааш, чүүден эгелээрин кезек бодаңып турда, хой хөдели бээрге «чүү болду».—деп бодааш, үне халаан. Бир-ле кижи аъдын баглаашка баглааш ийи талазынче сиңмиргеш. Ондарже чоокшулай кылаштап олурган. Келзе-ле, Адар-оол...

— Дыңнадыышкынны өөм иштинге чугаалаадым. Өөрүп байырлаары онза-ла чүве-дир. Бүгү далаш-биле бар, Ондарлар-биле кадарбаан хойну кымның-биле кадарар боор, чөпшээрелиң барып дыңнат дээрге, хап келдим—деп чугаалааш, Адар-оол таакпызында барган.

— Оо, доруун болган-дыр. Өгже кирээл, ээлчежип кадарарының эгезин салыыл!—дигеш, Ондар коданың дескиндир чүгүргеш, хойларын чыыра хавырып кааш, өөнче кире халаан.

Адар-оол өгнүң иштин кезек кайгап чоруй, каттыра каапкаш, тыртып чораан таакпызының артыын печка кырынче октапкан:

— Өгнүң чиктиин, хос болгаш ыржым-на чүве. Чалгааранчыын аар.

— Ол-даа шын, эжим. Улузум чоруй баарга, сагыжым кудараш, арай боорда орталанып алдым. Ажырбас, үр-даа болбаанда чүвениң аай-бажы тыпты бээр оң. Ам, от-көс, аъш-чем-дээш, Куртугбай хөделип-ле үнген.

Звеночулар шайлап, далганнап, ооң соонда быдаалап алгаш, хойжуларга келген чаа амыдыралдың дугайын, ону канчандыр боттандырарын ырак дүн ортузунга чедир чугаалашканнар. Куртугбай эжин үдевишаан, хойларын хайгаарап, хавырып кааш, эжик артында барган. Ыржымы дам барган. Ол ыржымны чедир кыппаан кезектер даажы үреп турган. Өгнүң өнчүзү сыыгай берген. Дерип каап демир-орун, үлгүүр, хола паш, хөнек, ийи бөдүрээ, балды, эзер, аргамчы, кижен. Эргижирей берген ширтек, бичежек хевис, кывар-суг лампазы, каш аяк-сава, шоодай далган, хана бажында буттарлыг ужа, дөмбүнде сүт... «Хөреңги-даа хирелиг-ле-дир. Кадай хамык чүвени чүдүре берген» деп бодааш, хевин таптыы сүргей ужулгаш, боттаң кадарчының бирги дүнези бо кылдыр бодааш, орунга калбаш кылынгаш, дораан-на удаан...

Беш хонук дургузунда Ондар хоюн боттаң кадаргаш, чанарынга белен, халаан машина манаан олурунда, Адар-оол чорумал машина-биле чедип келген.

— Экии, эш Куртугбай, анаа турган бе, ыт-куш өршээлдиг бе?

— Эки-и, эки, эжим. Мен-даа шымбай, өршээлдиг турдум. Ынаар солун чүү-дүр моң? Беш хонукта кода-хоорай чорбаан болгай мен. Аалым ишти, Таисия сугну көрдүң бе, аайланып алчыктар ирги бе?—дээн ышкаш айтырыгларны төгө-ле берген.

— Солун чүү боор. Ээлчег чуруму-биле одарладыр мал ажаар, сен ышкаш, беш-алды хонуктан, ырак-узаан, кыш-чайын барымдаалааш, канчаар боттаннап кадарарыл дишкен чугаа-ла хөй дыңналды. Ол дугайында партия хуралы болган, аңаа база-ла ындыг саналды чөпшээрел каан, сени чижек кылдыр чугаалаан турары-ла дыңналыр ийин.

— Таисия ол хуралга база-ла олурушкан боор аа, чүнү билдиң?

— Бээр аъттанырым мурнунда кире дүштүм.

— Кандыг-дыр ынчаш?

— Бажыңыңар тас-тыр, аалың ишти ыяк-ла сууржуп алган-дыр. Ам ону көжээл, кады хөй кадараалы дизиңзе ынавас боор ол. Сууржуннуң дазылы ол хире ханылаанда, үе-шагның дыды ышкаш, кандыг-даа хат-шуурган ону тендиннедип шыдавас. Ча, дораан чанывыт, ээлчээң чедип келген кижи бодуң барып көргей-ле сен. Машина манай берди.

Ондар үне халыырга, Адар-оол соондан ызыртыпкан.

— Кодан онча, 350 хөй. Беш хонукта ыт-куш-даа, оор-сук-даа чок болду. Санаар бис бе, азы анаа хүлээп алыр сен бе, эжим?

— Санааш канчаар, сен-даа чанывыт. Ай эртерге дөмей-ле ончалаар болгай, ол ынчаарда деңге харыылаар-ла болгай бис. Хавыт че, аныяк кадайың-даа сагынган боор, хи-хи-хи!

— Кадай-даа канчаар, сактыр болза, ында багы чүү боор, харын улам ынакшыыр ыйнаан,— дигеш, Куртугбай аа-ла каттырып каан.

Калбак кара барбазын туткаш, Куртугбай машинага олурупкаш, ооң хөрээндеп бажын ушта көргеш:

— Шаанда аңнап-дииңнеп, 2—3 ай кадайны көрбес боор чүве болгай, ам беш-ле хонукта кайын ажырар, дыка муңгарава, Адар!— деп чорунда, машина ыңай-ла болган...

«Ынакшыл дугайында чүү бар ийик моонар» деп бодагылап, машинаның хөккүлээн-хаккылаанынга үдедип алгаш, Ондар угаанын коптарып орган, аңаа дөртен чылдар сагындырып келген.

Изиг чай. Хөлчүктүгнүң арыг бажында Чайлаг-Хавак. Аныяктарның хуралынга ол кавының улузу улуг, бичези дивейн, дооза чыылган. Ол хоор чоннуң аразынга ортумак сынныг, борбак кежегелиг, бууза ышкаш митпексимээр уруг-биле танышкаш, сорулдажып алган-на болгай бис. Ам Таисия-биле хөй чыл чурттап келдивис, 7 уруглуг болдувус. Бо кавының кайызында-даа хонмаан черивис чок. Ам болзун, көшкүн амыдыралдың ажыын-даа, бергезин-даа билдивис. Сууржуң, чылыг оран-савага чурттап кирипкенивис ол. Шында-ла, байлактыг одарларны бүрүнү-биле ажыглавышаан, өг-бүлени чаңгыс черге чурттадып, Коммун намның, Совет чазактың, Ленин башкының тыпсып берген эргезин бүрүн ажыглаарынга кирер өй келген-дир бо деп бодаңып олурда, Алдан-Маадыр баарында бо чыткан.

Контора чанынга дүшкеш, Куртугбай кара барбазы-биле чаяңнавышаан, бажыңынче углай базыпкан.

Суурнуң чурттакчылары Куртугбайны көргеш, мендилежип, кайнаар чорааныл айтырып, саададып-ла турган. Куртугбай уруглары, кадайы Таисия дээш далашса-даа, чер албас.

— Э-эй, Куртугбай, маңаа кире дүш!—дээп ыттың уунче көөрге, Мөңге-Назын.

КҮШ-АЖЫЛГА АЛДАР

Сески беш чыл планында күш-ажылчы чедиишкиннери дээш «Сүт-Хөл» совхозту Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаан дугайында өөрүнчүг медээ ук ажыл-агыйның девискээринге дүрген тарай берген. Ынчангаш совхозтуң салбырларынга болгаш Суг-Аксы суурга хөй кижи киржикчилиг митингилер болгулаан.

...Суг-Аксының культура Бажыңы. Кежээкиниң чеди шак 30 минута. Улуг залды совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары—саанчылар, хойжулар, тудугжулар, механизаторлар долдур олурупкан. Президиум столунуң артында «Күш-ажылга алдар!» дээн сөстерни чараштыр бижээш, Кадыыр биле Масканы улгаттыр чураан. Культура бажыңының фойезинде сески беш чыл планында совхозтуң чедип алган көргүзүглерин болгаш социалистиг чарыштың тиилекчилериниң чуруктарын аскылаан. Чыылганнарның арыннарында өөрүшкү илдең. Чазактың бедик шаңналы-биле кижилер боттарынга байыр чедиржип турганнар.

Президиум столунга райондан болгаш республика төвүнден келген аалчылар-биле кады, Сүт-Хөлдүң сураглыг кижилери—хойжу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Ооржак Дажы-Намчал, Тыва АССР-ниң Алдарлыг тудугжузу Монгуш Чүлдүм, саанчы Ховалыг Шоңдайты база аныяк салгалдың кижилери—Москвада Тимирязев аттыг Академияның доозукчузу агроном Вадим Оюн, механизатор Сарыглар Эрес-оол, комсомол организациязының секретары Ондар Чалчык болгаш өскелер-даа олурупкан.

«Сүт-Хөл» совхозту Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнааныңга холбаштыр совхозтуң ажыл-ишчилериниң байырлыг митингизин партком секретары Т. Ш. Сарыглар ажыткаш, Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри Д. Д. Лас-оолга сөс берген.

— Эргим эштер, сүт-хөлчүлер! Эрткен беш чыл планында чедип алган чедиишкиннериңер дээш, силерниң совхозту Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнааныңга холбаштыр, СЭКП обкомунуң бюрозунуң база республиканың Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан изиг байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер!—дээрге, диңмиттиг адыш часкаашкыны чаңгыланып үнген.

Ооң соонда эш Лас-оол «Сүт-Хөл» совхозту Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчааш, беш чыл планында ук совхозтуң чамдык түңнелдерин чыылганнарга сонуургадып, ниитиниң херээ дээш кызымак ажылдап чоруур мурнакчыларны адап, оларга чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Министр оон аңгыда, чедиишкиннер-биле чергелештир ажыл-агыйда шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар амдаа бар дээрзин, ылаңгыя продукцияның бот-үнезин чиигедир, малдың кызыраар чоруун болдурбас дугайында айтырыгже кичээнгейни угландырган.

Сүт-Хөлдүң сураглыг хойжузу Ооржак Дажы-Намчалдың киирген салыышкыны улуг. Беш чыл дургузунда ол чүс хойга онааштыр чүс чээрби ийи хураганы камгалап алган. Ол дээрге чүгле совхозта эвес, харын республикада эң бедик көргүзүг. Чонунуң чоргааралы, макталдыг хойжунуң чугаазын митингиниң киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Совхозту Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнааны Сүт-Хөлге туруп көрбээн өөрүнчүг байырлал-дыр дээрзин Ооржак Чыртай-оолович чугаалааш, тоску беш чыл планында улам соруктуг ажылдаарынче чаңгыс чер чурттугларын кыйгырган.

Совхозтуң механизаторларының мурнундан сөс алгаш, Сат Биче-оол оларның күш-ажылын үнелеп, бедик шаңналды тывысканы дээш партия, чазакка өөрүп четтиргенин илередип, аңаа харыылдыр техника септелгезин февраль 23-ке чедир доозарын септекчилер шиитпирлээнин дыңнаткан.

Сүт-хөлчүлерниң күш-ажылчы чедиишкиннеринге Ховалыг Шоңдайтының киирген салыышкыны улуг. Ол эрткен беш чылдарда ниитизи-биле 168.502 кг сүттү сагган. Байырлыг митингиге Ховалыг Доңгур-Баштыговна сөс алгаш, совхозту орден-биле шаңнааныңга канчаар-даа аажок өөрүп четтиргенин илередип, моон соңгаар-даа улуг күжениишкин-биле ажылдаарын хүлээнген.

Митингиге Ишкин салбырының эргелекчизи М. Дадар-оол, совхозтуң кол инженери П. Балчыр-оол олар база чүве чугаалаан.

Митингиниң киржикчилери бүгү-ле көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин болгаш үрезин арыглаашкынын март 10-да доозар, ол ышкаш Ак-Дашта эмнелге пунктузунуң тудуун база-ла ол үеде доозуп, ажыглалга киирерин, ниитиниң күжү-биле 500 кубометр одаар ыяшты белеткээрин, съездиниң ажыттынарынга чедир 110 тонна сүттү, 67 тонна эътти садарын хүлээниш, бүгү совхозтуң ажылчыннарынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Сүт-хөлчүлерни чазактың шаңналы хей-аът киирген. Февраль 14-те Ишкин салбырынга шеф организастааш, уруглар албан черлеринге база эмнелгеге одаар ыяшты белеткээн.

«Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери боттарының чедиишкиниңге чоргаарланып турар. Тургустунуп келгениниң чылдарында совхоз үргүлчү-ле орулгалыг ажылдап келген.

Байырлыг митингиниң соондарый совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары-биле аныяктарның ужуражылга кежээзи солун болуп эрткен. Аңаа хойжу О. Дажы-Намчал, тудугжу М. Чүлдүм, саанчы Х. Шоңдайты, механизатор С. Эрес-оол, агроном В. Оюн олар боттарының ажыл-ижиниң дугайын чугаалап таныштырган.

Митингиниң киржикчилеринге Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери солун концертти көргүскен.

Ам совхозтуң ажыл-ишчилериниң күжениишкини СЭКП-ниң XXIV съездизин төлептиг уткуурунче угланган. Малчыннар, механизаторлар, тараажылар, тудугжулар партияның XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелин улуг сонуургал-биле таныжып кирипкен.

С. ХЕРТЕК.

ТУДУГЖУ БРИГАДА

Улуг-Хем районнуң № 586 мехколоннаның Чаа-Хөл участогунда Бүрбүжек Найыр-оолдуң удурткаты тудуг бригадазы 1968 чылдан бээр «Найырал» совхозтуң төвүнге болгаш Булуң-Терек салбырның малчыннарынга хөй-хөй чуртталга бажыңнарын, элээн каш хой кажааларын тудуп берген. Оларның бүдүргени чаагай ажыл-херээ дээш, совхозтуң ажылчыннары, малчыннары өөрүп четтиргенин илередип турар. Бо хүннерде совхозтуң Үрбүн салбырында 2 аал ишти чурттаар бажыңны тудуп турар. Эрткен юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгезин пландан ажыр 105 хуу күүсеткен.

Тудугта үр үеде ажылдап келген дуржулгалыг бригадир Б. Найыр-оол күш-ажылды билдилиг организастап, тудугжуларның арга-мергежилин бедидеринге практиктиг дузаны чедирип келген. Бригаданың бызаңчылары М. Седипей, Т. Эдирек, Д. Биче-оол олар нормазын хүн-бүрү доктаамал 105—110 хуу күүседип келген. Бо бригада тудугнуң кайы-даа участогунга ажылдааш, даалгазын хуусаа бетинде күүседип, мактадып келген.

Тоску беш чылдың баштайгы чылында бригада бедиткен хүлээлгени алгаш, күжениишкинниг ажылдап кирипкен.

Д. БЕЛЕК-ООЛ.

ЯНВАРЬНЫҢ ПЛАНЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Улуг-Хем үлетпүр ыяш ажыл-агыйының дилилге цегинде эштер Фирсов биле Щербининниң бригадалары аразында социалистиг чарыштыг. Январьның түңнели-биле алырга, эш Фирсовтуң бригадазы хүнде 52 кубометр ыяш дилер планын ажыр күүседип, январьда 884 кубометр ыяш дилер планын январь 23-темүң кубометр кылдыр күүсеткен.

Бригадада хирээ салыкчылары М. Базак, Н. Боргаяков, Х. Шыырап хүн нормазын ажыр күүседип, бригаданың шылгаракчылары болганнар.

В. САГАН-ООЛ.

ДЕЛЕГЕЙ бо хүннерде

Коммунизмни тургузар дээш демиселдиң делгереңгей программазы

Даштыкы парлалга болгаш информастыг агентилелдер 1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелиниң дугайын тодаргай дыңнадып турар. Солуннар, радио болгаш телевидение директиваларның төлевилелин чүүлдүг деп санаан СЭКП ТК-ның доктаалының дугайын боттарының номчукчуларынга болгаш дыңнакчыларынга дыңнадып, директиваларның кол чүүлдерин тайылбырлап турар.

Варшаваның «Трибуна люду» солунунуң демдеглээни: «чаа беш чылда хөгжүлдениң төлевилээн программазының кол үндезини 1966—1970 чылдарда Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйының чедиишкинниг түңнелдери болуп турар. Ол түңнелдер ССРЭ-ниң экономиктиг күчүзүн хөгжүдериниң ээлчеглиг үе-чадазының чедиишкинниг базымын магадылап турар».

Болгарияның солуннары ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелиниң дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын база директиваларның төлевилелиниң допчулалын парлаан. Оларны мындыг улуг эгелер-биле парлаан: «Коммунизмниң оруу-биле чугула үе-чада», «Өндүр чаагай чаа чедиишкиннерниң делгереңгей программазы», «Кижи дээш, коммунизмниң тиилелгези дээш».

ГДР-ниң парлалгазы ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң тоску беш чыл планын күүседири чүгле Совет Эвилелиниң улустарынга чугула болуушкун болган турар эвес деп, демдеглээн. Ол бүгү делегейге база улуг ужур-дузалыг болур деп айыткан. Чаа беш чыл делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының күштерин улам ыңай быжыглаарынга, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерни сырый каттыштырарынга бараан болур дээрзин солуннар бижээн.

Чехословак радио болгаш телевидение директиваларның ужур-утказын боттарының дыңнакчыларынга болгаш көрүкчүлеринге тодаргай таныштырып, бо документ болза совет коммунистерниң ам болур шуулганының эң чугула кол документилериниң бирээзи болур дээрзин демдеглээн.

Венгрияның солуннарының демдеглээни: амгы беш чылдың кол сорулгазы совет улустуң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улуу-биле бедидерин хандырары болур. «Непсабадшаг» солун планның директиваларын бодунуң номчукчуларынга таныштырып, бо беш чылда үлетпүр бүдүрүлгези 42—46 хуу, а көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези 20—22 хуу өзер деп айыткан.

Румынияның солуннары СЭКП Директиваларының төлевилелин чүүлдүг деп санаан дугайында АДЖЕРПРЕСС агентилелдиң дыңнадыын парлап, бо төлевилелди партия организацияларынга, ажылчы чоннарның хуралдарынга болгаш парлалгага чугаалажып көөр дээрзин демдеглээн.

Барыын таланың бүгү информастыг агентилелдери чаа беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының төлевилелин тодаргай тайылбырлап, чаа беш чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш чоннуң чаагай амыдыралын өстүрериниң темпилерин айтып турар кол чурагайларны тайылбырлаан.

(СЭТА).

Чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкин

ХАНОЙ. (СЭТА). Совет Эвилелинден ВДР-те техниктиг дузаламчыны немей көргүзер дугайында дугуржулгага ат салганын болгаш А. Н. Косыгинниң база Ле Тхань Нгиниң эразынга болган беседаның дугайында дыңнадыгларны ВДР-ниң төп солуннары бирги арыннарынга парлаан.

«Үнелиг деткимче болгаш дузаламчы чайгылыш чокка күштелип турар» деп эгелиг редакция чүүлүнге «Нян зан» солун Совет чазактың баштыңының медеглелин тайылбырлаан. Ук медеглелге Совет чазак АКШ-тың Индий-Кыдатта агрессчи дайынын шиитпирлиг буруу шаап, вьетнам, лаос болгаш кхмер улустарның демиселин бүрүн деткип турар дугайын, АКШ-тың агрессиязынга удур демиселге база социализмни тургузарынга бүгү талалыг деткимчени вьетнам улуска көргүзеринге шиитпирлиин А. Н. Косыгин илергейлээн.

Улуг совет улус коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар дээш эрес-маадырлыг, чогаадыкчы ажылдавышаан, В. И. Ленинниң улуг чагыгларын удуртулга болдуруп, бодунуң интернационалчы хүлээлгезин бүгү хемчег-биле күүседип турар дугайын вьетнам улустуң болгаш Индий-Кыдаттың улустарының чөптүг демиселинге доктаамал күштелип турар деткимче болгаш дузаламчы херечилеп турар деп, «Нян зан» демдеглээн. Бо деткимче болгаш дузаламчы бергелерни ажып эртер, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демиселге улам улуг тиилелгелерни чедип алыр талазы-биле бистиң армиявыска болгаш улузувуска күчүлүг сорук кириишкин болуп турар. Бистиң улузувус Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, Совет чазакка болгаш совет улуска өөрүп четтиргенин илергейлеп турар дээрзин «Нян зан» бижээн.

Камбоджа патриоттарның халдаашкыннары

ХАНОЙ. (СЭТА). Патриотчу күштер Камбоджаже халдап кирген сайгон чалча шериглерниң туруштарынче чедиишкинниг халдап турар. Кхмер информас бюронуң дыңнатканы-биле алырга, № 7 оруктуң девискээринге февраль 4-тен 6-га чедир болган тулчуушкуннарга камбоджа патриоттар дайзынның чүс-чүс солдаттарын чыскаалдан үндүрген, 15 бронетранспортёрну узуткаан. Мынчангаш ол орукту контрольга алыр дээн дайзынның планын үзе шапкан.

СЪЕЗДИГЕ УТКУШТУР

ПРАГА. (СЭТА). Бо хүннерде ЧССР-де Чехословакияның Коммунистиг партиязының обласлар организацияларының пленумнары эртип турар. Пленумнарның киржикчилери ЧКП ТК-ның декабрь пленумунуң түңнелдерин чугаалажып, партияның ам болур XIV съездизинге белеткелдиң айтырыгларын көрүп турар.

«Руде право» солуннуң демдеглээни-биле алырга, ЧКП-ның обласлар пленумнарынга коммунистерниң саналдары партия организацияларының идепкейиниң өскен дугайын, партияның чаңгыс эвиниң быжыккан дугайын херечилеп турар.

ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттары пленумнарның ажылынга киржип турар. ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары В. Биляк ЧКП Соңгу-Моравия область комитединиң пленумунга чүве чугаалаан. ЧКП ТК-ның декабрь пленумунга хүлээп алган «ЧКП-ның XIII съездизиниң сөөлүнде Чехословакияның Коммунистиг партиязында болгаш ниитилелде кризистиг үгдерээшкинниң уржуктары» деп документиниң чугула ужур-дузазын ол демдеглээн.

Бо документ партияның ам болур XIV съездизиниң кичээнгейиниң төвүнге турар дээрзин демдеглевишаан, В. Билякты̆ң айытканы болза, съезд таарыштыр каттыштырылга чорудулгазының доозулганы болур болгаш Чехословакияның Коммунистиг партиязының делегей байдалын быжыглаар.

Съездиге белеткел чоннуң мурнунга улуг сорулгаларны салып турар дээрзин В. Биляк чугаалаан. Партия чурттуң экономиказын улам ыңай хөгжүдеринче угландырган инициативаның калбарганынга байыр чедирип турар.

ЧКП Мурнуу-Моравия область комитединиң пленуму Брнога боол эрткен. Аңаа ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү болгаш секретары А. Индра чүве чугаалаан. Съезд чехословак ниитилелди улам ыңай бүгү талалыг хөгжүдериниң айтырыгларын принципиалдыг шиитпирлээринге баштайгы белеткелдерни тургузар дээрзин ол айыткан. Съездиге белеткелдиң үезинде «Массаларже көрнүр» деп кол лозуң партияның политиказының утка-шынарын болгаш арга-методтарын, социалистиг төрээн чурттуң ленинчи орук-биле хөгжүлдезиниң дугайында ооң сагыш салыышкынын илергейлеп турар деп, А. Индра айыткан.

ТУДУГНУҢ ИНДУСТРИАЛДЫГ АРГАЛАРЫ ХӨГЖҮП ТУРАР

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгрияның чуртталга тудуунга амгы индустриалыг арга-методтарны улам калбаа-биле ажыглап турар. Бо беш чылда тудуг комбинаттарынга белеткээн панельдерден 150 муң ажык квартираны тудуп, ажыглалга киирер. Беш чыл дургузунда Дебрецен биле Сегед хоорайларга чаа бажың тудуг комбинаттары ажыглалга кирер. Венгр найысылалга дөрткү бажың тудуг комбинадының тудуу эгелээр. Индустриалыг чуртталга тудуунуң база ындыг беш баазазын хоорайга тургузар.

-лд

КАЛЧААЛЫГ ЧӨҢГЭЭ

ХАНОЙ. (СЭТА). Февраль 10-дан 11-же дүне АКШ-тың шериг корабльдери ВДР-ниң девискээр сугларынче халдап киргеш, балыктаар судноларны болгаш Куангбинь можуунуң эриин боолаан. Өлүрткеннер болгаш балыглаттырганнар бар болган. Февраль 10-да АКШ-тың самолёттары, ооң иштинде «В-52» дээр стратегтиг бомбалакчы самолёттар Хыонглап общинаны бомбалаан. АКШ-тың артиллериязы 17-ги параллельден соңгу талада Виньшон биле Виньзианг общиналарны боолаан.

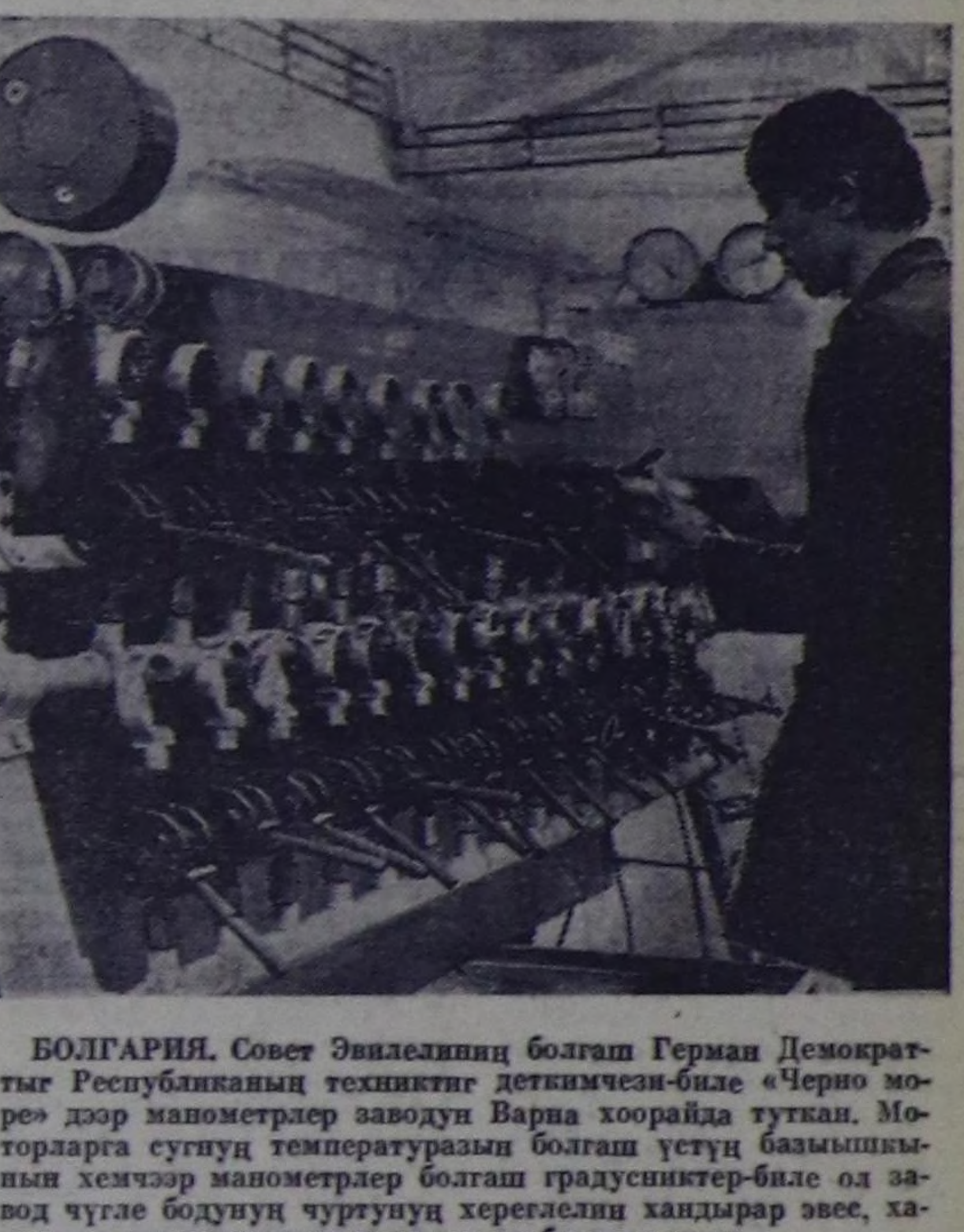

БОЛГАРИЯ. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың техниктиг деткимчези-биле «Черно море» дээр манометрлер заводун Варна хоорайда туткан. Моторларга сугнуң температуразын болгаш үстүң базыышкынын хемчээр манометрлер болгаш градусниктер-биле ол завод чүгле бодунуң чуртунуң хереглелин хандырар эвес, харын ол продукциязын даштыкыже база үндүрер.

ЧУРУКТА: манометрлерни автомат-биле хынаарының цегинде.

Централфото—СЭТА-ның фотозу.

Куртугбай даргазынче чоокшулап олура, ырактан экилешкен.

— Партбюрога, ажылкомга база суму Совединге боттан кадаттың бирги дуржулгазын көөр дээн чүве, белеткенип алгаш, илеткээр сен.

— Менде илеткел дээр чүү боор, беш хонукта хойну боттаңнап, чааскаан кадарганымны чугаалап бээр-ле мен ыйнаан.

— Ындыг-ындыг. Илеткел эвес, апаа-ла тайылбыр-дыр ийин. Хөй кижи чыглыр, салбырның активи чыгыы. Черле боданып алзыңза дээре боор. Бистиң совхозувуста ээлчежип, боттаңнап мал кадарарының, өг-бүлези суурга хамык-ла чаагай амыдыралды шиңгээдириниң оруун ажыткан сээң саналың онза харысалгалыг эвеспе.

—Билдиндя. Мен өөмге баргаш, үр-даа болбайн чедип келийн, чүнү чугаалаарын сүмелеп кадар силер!

— Хуралга чүнү чугаалаарының дугайында парторг Дагбышка барзыңза дээре боор.

— Шак-ла ынчаайн, байырлыг, дарга!—дигеш, ыңай болуп чыдырында:

— Адыр, эжим! «Аалың» казанакта эвес, чаа бажыңда көжүп алган эвеспе!

— Ийе, сураан дыңнадым, кайда бажың боор ол?

— Шак дөө, чаа кварталдың дал ортузунда ийи дугаарлыг бажыңда.

— Кай. Кара-Даг кудумчузунда бе?

— Шак-ла ында, чаңгыс аай төлевилелдиң сес бажыңнарының бирээзинде.

— Четтирдим!— дивишаан, Куртугбай ыңай-ла болган. Мөңге-Назын соондан көргеш, «эки-ле эгени салдың, оруун чогузун» деп бодап каан...

* * *

«Ийи дугаарлыг бажың бола болгай. Таисия, уругларым өөнде-ле боор але, уругларымның улуглары школада, бичелери өөнде-ле ыйнаан» деп бодавышаан, чап-чаа туттунган бажыңның баарынга кылаштап келгеш, доктаай хонгаш, «кандыг эвес» дээн ышкаш, шинчилеп эгелээн. Ханакарак кожа бажыңнарны аңгылап каан. Соңгалар баарында бичежек кажаа иштинде бүрүзү оңа берген теректер салгын аайы-биле элеңнеп тургулаан. Аскыышты дээгинден адыргаш, өреге саңында онаагылаан кажааже киргеш, ыңай-бээр тегерген.

«Ыяш салыр сеги. Инек--бызаа кажаазы-дыр, а дөө ол-даа чогуур чер болгай аан» деп бодааш, Куртугбай хүлүмзүрүп каан. Чуггаш, херген хендирде азып каан хеп-сып. Ооң иштинде хөйлеңнин, уругларының чүзүн-баазын хевин-даа танаан. Бажыңынче кирериниң мурнунда база-ла каш секундада кажаазының иштинге ыңай-бээр кылаштаан... Одалга сегизинге чоокшулап олура: «эх, ыяш шала эвээжей берген, беш хонукта чүү боор, оваалап каггай мен аан» деп бодап, бажыңче кирер хаалганың бетинге үнүп келгеш, ам-на кире базыпкан...

Кладовкага кирип келгеш, база-ла санитар комиссиязының кежигүнү дег, хараттынып эгелээн. Кладовка, ооң бетин талазының шевери сүргей. Ажык. Уур-бала, паш-саваны, эрги-саргы хеп-сынны таптыы сүргей, булуңда оваалап каан, ээзер-чүгенни ханада аскан. Шала кырында ширтектер чаткылаан. Шоодайларда далган-тарааны көжээлер ышкаш олуртур шанчып каан. Чап-чаа богган хой эъдин, ишти-хырнын, кургулдайын хана дургаар азып каан...

«Келиримни манап олурган ышкаш чүл, чем-даа белен, оран-сава-даа белен» деп бодагылааш, Ондар Куртугбай кезээде чурттаар бажыңының хаалгазын ажыткаш, кире халаан...

Бажыңы ээн. «Канчапганыл болар. Уруглар-даа ойнап чору ыйнаан болар, азы чыжырганалап, бэлыктай бержик ирги бе? Кадай кайда чоор, аъш-чем чүү ирги?» Оон плитаже дап бээрге, хөнекте шай сооваан. Үлгүүрнү ажыдып көөрге, шаажаңнарны кылайтыр чуггаш, доңгайтыр салгылап каан. Ооң чанында, думчукка хап турар чемзиг боова, боорзакты оваалап каан. Бажыңының иштин каксы көргеш, шайын аартап олурар а магалыг чүве. Хөнекти орту киргеш, табак долу боованы арылдырып алгаш, Куртугбай ам-на оран-савазын шинчилеп эгелээн. Кайнаар-даа көөрге, каракка шымбайы сүргей. Мурнунда көжүп чорунда чашкан тараа ышкаш хамык-ла хер-херексели, ээзиниң аайы-биле, база-ла «сууржаан». хеп-сый шыгжаар, хаалгазының аксында көрүнчүктүг шифоньер. Куртугбай көрүнчүк баарынга кезек тургаш: «Эх, салды чүлүвес болза хоржок-тур» кылдыр боданып, дарбылчыгажын суйбагылааш, «чунар-чунар, арыг хепти кедер, оон башка хоржок болгай» деп бодагылап, дагын-на шинчилеттинип эгелээн. Орус плита чылыг-даа бээр, аъш-чем-даа белеткээр.

Үш өрээлдиг бажың. Бичелерниң өрээлинде, кижи санында пружиналыг демир-орун, улугларнында—калбак орун, база-ла пружиналыг. Сыртыктарны оваалап өскедипкен, плюш чоорган-биле шып каан. Хана санында хевис, шалада база. Аалчылар хүлээп алыр өрээл онза-ла каас. Ийи чүс рубльдиң хевизин шалада чаткан, ооң кырында төгерик стол. Булуңнарның бирээзинде ала-шокар, ажыдарга аялга бадырар бошоочалыг ийи аптыраазы кыр-кырынга салып каан. Даараныр машина, ырлаар хааржак... Хеп чуур машина. Радио хүлээп-алыкчы. Чадагтерге. Он шаа чемоданны дээвиирже чыскаай өскедипкен. Соңга, хаалга, шаланы будуп каан, чап-чаа ак тюльду азып бадырыпкан...

«Уваа чиктиг чүве, бо-ла хамык чүвени мурнунда база көргеп-не болгай мен. Акша киирип турган боордан кадына, ажыын таптыг-ла көрбес чүве-ле болгай Боттарывыс чиңгиве сууржуң чуртталгага киргеш, өнчүвүстү бөлүп алырывыска, бай-ла-дыр бис, Совет эрге-чагыргазының, партияның ленинчи национал политиказының санап четпес ажык-дузазынга бүзүрексээр дээр болза, бистиң бажыңывыска келгеш бүзүрезин»... деп, Ондар Куртугбай, бодангаш, көрүнчүк баарынга девип каан.

— Па! Орта сен бе! Кымның-биле хүрежир дээш девигиледиң, ха-ха-ха! — деп, Таисия бо кире халып кээп, ашаа-биле экилешкен. Ондар чылыы сүргей харылаан...

— Кажан келдиң, чемпендиң бе? Шай, боованы белеткеп кааным кай, тыптың бе?

— Келген дораан-на шайлап, боовалап алдым. Амыр чүве ышкажыл, бажыңда манап олурар кижилиг боорга, хамык-ла чүве белен!—дигеш, Ондар өрээлдерже холу-биле айыткан.

— Ол-даа канчаар. Хоюндаа оршээлдиг-ле ыйнаан, але! Чааскаан хойга турарга бергези кайы хире-дир?

— Бергези ажылда эвес, харын аал-оран-на сагынчыг боор чүве-дир. Сени, уругларымны сактыр кижи-дир мен —деп Ондар хүлүмзүрүп каап, Таисияның бажын ийи холдап кужактааш, чыттап каан...

— Чиктиинни, орта сен бе? —деп, ашаанын куспаандан Таисия уштуна халааш, хевин, чаъш-салбаан көрүнчүк баарынга эдип турупкан.

Ондар шала далажыпканын бодааш, Таисияны кайгааш олурупкан. Чажын тазартыр чазапкан, чок дээн хөлбеңнээн платьезин кедипкен, арны мырыңай бышкан честек-кат-ла, чаагайы дам-на барган боорга, «суур деп чүве ол-ла болгай, кадайым кадын ышкаш апарган-дыр» деп бодааш, уругларын айтырган.

— Маңаа келген дораан-на уругларымны, Эртинейни, Чечекти, Чечекмааны, Любаны дөртү школага аппарып кагдым.

— Уваа, мурнунда болар боттары кээп школага кирип алырлар чүве болгай, ам канчап душ боор чедип келдилер, Таисия Дамдыновна?

— Ам школа, эмнелгеден ыравас бис. Ондар аалчээнге чедир хойда, мен уругларым-биле суурда көжүп келген бис, ам дазылданган болгай бис аан, башкы дээримге, башкыларның амыраары аажок, адыш часкап, холум туткулап, байыр чедирдилер—деп, Таисия хөөреп олурган.

— Охаай, онза-ла солун болган-дыр аа?

— 4 уруум 1—8 класстарда. Кичээлин эки эгелээннер. А Лариса, Людмила болгаш Люмира ясли-садка ойнап хүнзээр амыр-ла чүве—дигилеп, Таисия аа-ла каттырып каан.

Кижим кандыг кончуг каас болгаш аныяксый берди, озалдыг эвес ыйнаан дээн бодалын ырадыр сөөрткеш, хостуг өйде чүнү кылып тур сен, чалгаа тудуп чивейн-дир бе?—деп айтырган.

— Чалгаараар чай кайда боор. Суму Совединде аштакчылай бердим. Уруглар школа, садта-даа болза, шала кежээликтей сөктүп келирлер-ле болгай. Бирээзиниң өөктери үзүлген, бирээзи аштаан, канчанмас дээр боларны. Оларны орта кижизидер дээнде, ада-иезиниң караа школа башкыларынындан дудавас болур ужурлуг-дур.

— Ол-даа шын, Таисия. Боларны ажаап карактаары ада-иениң ыдыктыг херээ. Партия ону бодааш, биске эки байдалды тургузуп каан-дыр. Ам оларның өөредилгези, чурумсагылгазы экижиир — деп, Куртугбай чугулазымаар чугаалааш, папирозунда барган.

— Адыр-адыр. Садыгда солун бараан келгилээн, авенонуң даргазы кижини сени хурал-суглаага келдире бээр чадавас деп бодааш, өске чүвелер-биле кады «мончар» баглаар ак-ак хөйлеңнер садып кагдым. Адыр таакпы тыртпа, чиктиг аттыг— си-си-сигарета садып кагдым, ону сорувут— дээш, Таисия база-ла аажок каттыргылаан.

— Четтирдим. Ол-ла болгай. Ийилээп, уруг-дарыывысты ушкарып алгаш, тайга-даскылдап чораан болзувусса, школа, эмнелгениң ясли-садтың бараан-сараанын-даа кайын көөр ийик бис. Сууржуң чурттalганың ажыы моон база-ла костур-дур ийин.

— Ма, чунар-бажың соонда кедер хевиң. Машинага чуп, электроилиир-биле бастырып каан мен. Салың, бажың апаа-ла арбагар, чунгаш, чүлүттүвүп алгаш кел!

— Оон башка чагдатпас сен бе?

— Хоржок мен!

Маңаа каттырып кааннар...

* * *

Калбак кара, чаңгыс талалыг, хойга ап чораан таалыңындан чунар, чүлүттүнер херекселдерин Куртугбай уштуп, оозунга саваң, эът дүрбүүжү, арыг хеп, аржыылды суккаш, үне базыпкан.

— Аштанып-шеверленип алгаш, кайнаар-даа барбайн, чанып келир эвесце. Ол ынчаарда уруглар база чаңгылап кээр:—Ачавыс кажан келирил — деп, кижи амыратпас боорга, кая-даа саадавас силер, ачаңарның халажыр ээлчээ бөгүн дээримге, өөрүп чоруткан чүвелер.

—Ындыг-дыр, быдаадан көрем!

Таисия ашаан үдеп кааш, паш-савада барган. «Беш хонук. Шаанда, кады хой кадарын чорувуста, Ондар суурлаарым, шай, таакпылаарым» ол дээш, чиде бээр чүве болгай. Чок болза арагалаан, аъдып оскунган боор, чок болза шагдаага «эмнеткен» боор, кижи-даа муңгараар, уруг-дарыг-даа школадан чанаттаар. А ам мындыг байдалдыг хой ажаарга амыр чүве ышкажыл. Беш хонганда-ла ачазы чанып келир, ооң соонда беш хонукта кады чурттаар деп боданып, Таисия бир-ле аялганы бадырыпкан...

Хаалга соктаан.

— Кириңер-кириңер!

— Экии, угбай?

— Ондар чедип келген деп дыңнааш, Адар-оол четчик ирги бе, хоюн хүлээп алган бе деп чүвени айтырары-биле келдим, эжиким.

— Менди-чаагай четкеш, коданны ээлеп олурупкан дидир. Кай, сакты хона бергениң ол-ла бе? Хи-хи-хи!

— Ашаан чаа-ла үдээн кижи кайын сакты бээр, аныяктар эвес, хи-хи-хи! Харын сен канчап шыдап үдүң, эжиким?

— Кижи орту ашкан бистерде чүү боор. Чүгле дүнө орун хос боорга, уругларымны хойгарып алыр-дыр мен ийин, эжим, хи-хи-хи!

— Салчааш уруун орнунга де, хи-хи-хи-

((ТӨНЧҮЗҮ 4-КҮ АРЫНДА).

АВАЛАР КЕЖЭЭЗИ

Хүн дээрге, шынап-ла, чагып каан дег, чаагай турган. Чагган бызыт хар хүн караанга, чүзүн-баазын эртинелер дег, кыланнайндыр чайынналып турар. Төөгүлүг Кочетово суурнуң ийи каът Культура ордузу байырлал шинчи киир шиметтинипкен. Ооң эжииниң үстүнде кызыл пөсте «СЭКП-ниң XXIV съездизинге төлептиг уткуражыылыңар!» деп лозуң ажыл-ишчилерни сорук киир кыйгырган.

Бөгүн маңаа солун кежээ болур. Каас-шиник кеттингилепкен херээжен кижи бүрүзү бир-ле чүве туткан кээп тургулаар. Оларның аразында кызыл торгу додарлыг, ак хураган кежи тонныг, алдын-сарыг дордум курлуг, ак чүңден аргаан аржыылының кырындан чаа даараан бөргүн кедипкен ак шырайлыг херээжен кижи эрези кончуг базып кел чор.

— Далажыңар, далажыңар, дуңмаларым! Делгелгевисти доозупкаш, агитквартиралар эргиириивис база бар болдур ийин. Кылыр чүве ам-даа хөй-хөй—дигиледи. Таңды районнуң Кочетово суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Оюн Чыртай-Урүг ол болду.

— Бөгүн маңаа авалар кежээзи эрттирер улус бис. Ону партияның съездизинге тураскааткан. Таныжып көрүңер—деп, ол чугаалааш, уламчылады: — Моорлаңар, моорлаңар!

Бисти ордунуң биче залынче эдертип кире берди. Карак-ла бо: кайгап-даа мага ханмас, кайгамчык каас, байлак-даа оранда кирип келиптир бис. Херээженнер-ле хөй, хеп-сып, аъш-чем делгээн, каттырышкан, ырлашкан, хөглүг аажок турлар.

Чыртай-Урүг Хапыевна холу-биле эргилдир айыткаш:

— Аваларның чаялгазы бо ийин, көрүп көрүңер—дээш, тайылбырлап чоруп кагды.

Иелерниң даараан, аргаан кылыглары—каас чараш хеп аймаа: тыва тоннар, чаа янзының херээжен костюмнер, хөйлеңнер, аржыылдар, шывыглар, салбактар, ширтектер, янзы-бүрү угуулзалар бир-ле карак шокараңнаар! Арыг шывыглардыг столдарда хамык-ла тыва чем аймаан делгээн. Кандыг чем чок дээр силер! Дүлген ужа, төштен эгелээш, чигир-боова, чиң шайга чедир... Ооң ыңай, хан, шиштээн, тырткан эъттер, согажа, манчы, хуужуур. База өреме, чөкпек, быштак, тарак, ааржы, курут. Дараазында—саржаглыг тараа, далган, хевек, каъдык, боова, боорзак...

Бо делгелгени кудумчулар, агитквартиралар аайы-биле кылган болгаш шевер чаяаныг кижилерниң аттарын бижигилеп каан. Бир-ле, шалыг тыва тонну, дугаары 42 херээжен костюмну улус магадап чарашсынган тур: ягаан өңнүг торгудан өлчей удазыннар-биле угуулзалап туруп даараан. Кончуг-даа шевер кижи кылган.

— Кочетово кудумчузунуң № 6 агитквартиразының даараан хептери. Мону даараан кижи Сат Диитпей бо-дур — дээш, чөвүлел даргазы бичежек сынныг, борбак ак шырайлыг аныяк херээженче айытты. Янзы-бүрү өңнүг чечектер кылдыр аргып кылган кончуг чараш шывыгны улус база онза сонуургаан тур. Ооң чанында онзагай чараш тыва тоннар бар.

— А мону даараан кижи бистиң даргавыс Оюн Чыртай-Урүг боду-ла болгай—деп, бир херээжен кижи даргазынга чоргаарланы аарак чугаалады.

— Ха-а, аъш-чем аймаа арбын-на чүве-дир моон! Четтирип турза. Аваларның авыралы бо-дур ийин!—деп, магадаан-даа кижи бар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны бригадир Оюн Шаравии ол болду. Малчын ынча дээш, бо бүгү боларның кызымак ажылының түңнели-дир ийин дээн дег, Чыртай-Урүгже хүндүткелдиг-биле көрген туру.

ЧУРУКТА — авалар кежээзинге кажык-биле ойнаашкын үезинде чамдык киржикчилер.
А. САЛЧАКТЫҢ фотозу.

Делгелгениң дал ортузунда туң ак өг тип каан. Ону, ооң аптара, үлгүүр, изиг демир херекселдерин хойжу Оюн Ток-оол чазаан, а кидизин, кожаланнарын, ширтектерин бөлүк херээженнер сырып, кылган.

Залдың дөрүнде «Коммунизмниң херели» колхозтуң мурнакчы—25 кижиниң өңнүг чуруктарын хоолааш чалагылаан. Бо колхозка турчук, бүгү республикага алдаржаан мурнакчылар—Оюн Бады, Оюн Шаравии, Куулар Седип-оол, Монгуш Алтай-оол, Оюн Чачывмай, Оюн Көк-кыс болгаш өскелер-даа саадап турары ол.

Агитквартираларның «Дайынчы», «Сылдыс», «Космос», «Шалыпчы» деп хана солуннарын база аңаа делгээн. Оларның чанында «Чурумнуң көрүнчүү» деп шоодуглуг солунну аскан. Бир талакы ханада «Херээженнерниң үнү» аттыг чуруктарлыг монтаж иелерниң: «Ынак ава аттыг болгаш, ынчангаштың чоргаар чор мен» деп алдарын, ажыл-херээн көргүзүп турар.

Бо кежээ маңаа тыва оюннарның көргүзүү, маргылдаазы база болур. Даалыга, бута шыдыраага ойнаар, баг кагар, кажыктаар. Элээн хөй тывызыктарны улгаттыр бижигилээш, аскылап каан. Оларны тывар дээш, келгеннер маргышкан, «бажы ышкан» тургулаар. «Хөлдер артында хөө кара киштер. Эриктер артында эжеш кара киштер. Тывыңар че!».

Клубтуң сценазында бир кезек эр улус кажык аткан, өскелери—кажык аъттары чарыштырган, ооң өске кезек кижи—шыдыраалаан, хөглүг-ле турлар.

— Кажыктаары хөй янзы, көрүңер даан—дээш, ыраар ирей дээр шолалыг Биче-оол ирей салаа базып санап эгеледи—адар, аът чарыштырар, кагар, шапчыыр, солуур, чыттырып кагар, оорлап кагар, кажык тывары, аът дүжүрери дээш, хөй-хөй... Иревис-даа, кажык адарынга тиилеп үнгеш, өртектиг белек-биле шаңнаткаш барган.

Авалар кежээзиниң хүндүлүг аалчылары — Межегейниң, Сосновканың, Элегестиң төлээлери чедип келгилээн. Сосновкадан келген аалчыларны № 9 агитквартирага чедирген. Ол мурнакчы малчын Шаравии, мурнакчы саанчы Көк-кыс Оюннарның бажыңы. Олар кидин телевизор көрүп орган. Ол агитквартираның ажылын аалчылар сонуургаан.

Колхозчулар ам Культура ордузун долдур саадапкан. Мугур сес шак, кежээниң байырлыг кезээ эгелээн. Колхозчулар орден, медальдарын хөрек чайынналдыр кадагылапкан, байырлалдыг сорук кирген. Мында кандыг кижи чок дээр силер! Хоочун партизан Семен Дейбанаевич Билчиир, республиканың база бир алдарлыг малчыннары Оюн Бады, Оюн Долгар, Оюн Шаравии, Оюн Көк-кыс, фронтучу Оюн Билчиир-оол...

Колхозта партия организациязының секретары Шыырап Блевич Оюн хуралды ажыткан. А. Фадеевтиң «Аныяк гвардейжилер» деп чогаалында Олег Кошевойнуң аваларга кыйгырыы-биле кежээ эгелээн. Партияның XXIV съездизинге уткуштур колхоз бүдүрүлгезинге херээженнерниң киржилгезиниң дугайында башкы Т. И. Түлүш довчу илеткел кылган. Бичии уругларның кадыын камгалаарының дугайында эмчи Галина Маадыр-оол чүве чугаалаан. Маадыр-ие Балан Хупаевна Үчүпак байыр чедирген. Дуржулга станцияның эртем ажылдакчызы Ольга Алексеевна Назын-оолдуң чугаазын чон кончуг сонуургап, айтырыглар салып турган. СЭКП Таңды райкомунуң секретары Н. Б. Тыртык-Кара хөй уруглуг иелер Оюн Сеңденмаа биле Оюн Көк-кыс оларга Иениң орденнерин тывыскан.

Аваларның ынак чараш уруглары школачылар барабан, горннарын диңмиредир чыскаалып кирип кээп, ынак аваларынга байыр чедирип турганы чараш-даа чаптанчыг-даа болду.

Кежээниң байырлыг кезээ доостуру билек агитквартиралар чарыжыынга, делгелгеге, маргылдааларга тиилээннерни өртектиг белектер-биле шаңнап, демдеглээн. Уран-шевер дааранылгага болгаш арыгга бирги черлерни ээлээн Сат Диитпей. Мария Таль, Анна Сайын-Белек, Доржу Чечек, Оюн Чыртай-Урүг оларга чон байыр чедирген. Амданныг чаагай аъш-чем кылырынга Оюн Шиңмаа, Галя Бегаева, Оюн Долгар олар тиилээн.

Суурда амыдырал хандылга комбинадының быжыкчы-даараныкчызы Надя Оюнуң башталгазы-биле херээженнерниң чаа костюмнериниң модаларын уруглар кеттилеп алгаш көргүзүп турганы солун болган.

Культура бажыңының боттывыңгыр артистери аваларга солун концертти бараалгаткан. Авалар дугайында ыры, шүлүк чаңгыланган. Кочетовчулар уран чүүлге база салым-чаяанныг улус. Эки белеткенир болза, партияның XXIV съездизинге уткуштур чарлаан уран чүүл көрүлдезинге солун чүүлдерни кылып шыдаар дээрзи илдең болду. Тудутжу Туң-Сагаан хову каргыраазын бадырып, Куулар Чамзырың сыгыртып, Куулар Мамай-оол ырлап турда, школа ажылдакчызы Оюн Сеңденмаа таңцылап, Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң салбыры — мында музейниң эргелекчизи Валя Норбу ырлап турда, көрүкчүлер катап-катап дилеп, чыжырадыр адыш часкаан.

— Бо солун кежээ дээрге ооң саналы, ооң карак кызыл ажылы-ла болгай — деп, Оюн Чыртай-Урүгнуң дугайында ынчаар чугаалап орарлар-даа бар.— Ол салым-чаяанныг, шевер дааранықчы-даа, шүлүкчү, ыраажы-даа. Чаагай сеткилдиг, сагыш човангыр не. Бүгү чүвеге үлегер-чижектиг коммунист. Кым-даа ооң сөзүн, сүмезин дыңнаар. Кончуг-ла идепкейлиг, ажылынга кызымак кижи.

Чыртай-Урүг Хапыевна Оюн бодунуң ээлчээнде бо кежээни организастаарынга идепкейлиг киришкен эш-өөрүнге — Сат Диитпей, Оюн Бидилей, Саая Мандараа, Оюн Доржу, Елизавета Токмачева болгаш өскелерге-даа өөрүп четтиргенин илередип турду.

— Чүү дээр, кежээ-даа солун-на болду! Ындыг кежээлерни удаа-дараа эрттирип турар болза, магалыг-ла-дыр — дээн чугаа-соотту кижи дыңнап турар болду.

Л. ЧАДАМБА.

СЫГЫТЧЫЛАР, ХӨӨМЕЙЖИЛЕР, КАРГЫРААЖЫЛАРГА КОНКУРС

Профэвилелдерниң область чөвүлели, ВЛКСМ Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң коллегиязы болгаш Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле комитеди каргыраа, сыгыт, хөөмейниң эң дээре күүседикчилери дээш республика конкурузун чорудар дугайында доктаал хүлээп алган.

Конкурстуң сорулгазы —национал уран чүүлдү пропагандалаары болгаш сайзырадыры база сыгыт, хөөмей, каргыраанық эң эки күүседикчилерин илередип тывары болур.

Конкурсту бо чылдың февральдан июльга чедир чорудар болгаш оргкомитетти тургускан болгаш ооң даргазынга ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретары А. К. Кавзайны бадылаан.

Конкурстуң негелделери:

Конкурсту башкарарын республиканың организастыг комитеди болгаш хоорайлар, районнарга тус черлерниң комиссиялары харыыдаар.

Колхоз, совхозтарга, бүдүрүлгелерге, хоорайларга болгаш район төптеринге конкурс февральдан июнь айга чедир, республиканың түңнел конкурузу—Кызылга июль айда эртер.

Хоорайларга, районнарга тиилекчи болганнар республика конкурузунга киржирлер.

Республикага болур конкурска сыгыт, хөөмей, каргыраага тус-тузунда үш-үш тиилекчини илередир. Бирги черни алганнар конкурстуң лауреады болур болгаш 1-ги чергениң дипломуу-биле, ийиги, үшкү черлерни алганнар II-ги, III-кү чергениң дипломнары-биле шаңнадырлар.

РЕДАКЦИЯГА

Бистиң ынак ачавыс Ойдуп-оол Ажыевич Донгактың мөчээни-биле холбаштыр биске таварышкан ажыг-шүжүгнү бистиң-биле үлежип, биске дуза чедирген албан организацияларга, эш-өөрлерге чүректиң ханызындан четтиргенивисти солун дамчыштыр илередирин чөпшээреп көрүңер.

Донгактарның өг-бүлезинден.

УЛУГ-ХЕМНИҢ МӨГЕЛЕРИ ТИИЛЭЭН

Кызылдың Күш-культура бажыңынга республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш тыва хүреш талазы-биле маргылдаа эрткен суббота, воскресенье хүннеринде болган.

Маргылдаага районнарның, Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң шилиндек мөгелери киришкен. Башкы институдунуң, башкы училищезиниң спортчулары хууда бирги чери дээш база күжүн шенешкен.

Маргылдаага киржип келгеннерниң аразында республиканың сураглыг мөгелери Мөңген-оол Биче-оол, Василий Базыр-Тараа, Успуң Бадылаар-оол (үжелээ Улуг-Хем), ССРЭ-ниң спорт мастери Ондар Өргелээр (башкы институду), аныяк мөгелер Чыргал Сергей (кедээ ажыл-агый техникуму), Ооржак Чадамба (Чөөн-Хемчик), спортчуларның эң-не бичези Суг-Аксы ортумак школазының онгу клазының өөреникчизи Олег Сат болгаш өскелер-даа бар.

Баштай деңзи аайы-биле мөгелерниң хүрежин чоруткан. 56 килограмм чедир деңзиге Сергей Чыргал (кедээ ажыл-агый техникуму), Ондар Өргелээр (башкы институду), Сергей Ширин (Улуг-Хем) оналгарын саадал чокка чараш аргаларны херeглеп турган, чиик ажып турган. Түңнелинде Сергей Чыргал бо деңзиге чемпион болган.

Чөөн-Хемчик районнуң төлээзи Ооржак Чадамба (64 кг) баштайгы салыгдан эгелээш, улустуң кичээнгейин хаара туда берген. Ол Красноярскиниң башкы институдунуң күш-культура факультедин дооскаш, Чадаанада башкылап турар. Хостуг хүреш талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Ооржак Чадамба бодунуң деңзизинге чаңгыс-даа аштырыышкын чок болуп, ниитилелдиң чемпиону атты бүзүрелдиг-биле чедип алган. Улуг-Хем районнуң мөгези Сергей Доржу мергежилдиг хүрежип ийиги, башкы институдунуң студентизи Лайдып Кызыл-оол үшкү черни алган.

Республиканың эң шыырак мөгелери 72 килограмм чедир деңзиге хүрешкен. Маңаа Успуң Бадылаар-оол, Василий Базыр-Тараа (кайызы-даа Улуг-Хем) тыва хүрешке мергежилдиин, аргаларны дүрген, ылап шын ажыглап билирин көргүскен. Ооң түңнелинде удурланыкчылары саадал чокка аштырыышкынга таварыжып турган. Ынчангаш Успуң Бадылаар-оол чемпион атты, ийигизин Василий Базыр-Тараа алган.

Аар деңзиге Биче-оол Мөңгүн-оол (Улуг-Хем) «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң чемпиону болган. Ооржак Апыш-оол (Чөөн-Хемчик), Валерий Чуйко (башкы институду) ийиги, үшкү черлерни үлешкен.

Маргылдааның ийиги хүнүнде ниитилелдиң тулган чемпионун тодарадыры-биле 16 шилиндек мөгени хүрештирген.

Баштайгы салыгда республиканың шыырак мөгези Василий Базыр-Тараа-биле маргылдааның киржикчилериниң эң-не бичези Суг-Аксы ортумак школазының өөреникчизи Олег Сат таваржы берген.

— Аныяк оолду Василий октап алыр болгай аан—деп бир үн дыңналды.

— Серемчилелдиг болбас болза, сезинчиг эр—деп, өске кижи алгырды.

В. Базыр-Тараа черле ындыг. чай алындырбайн халдап эгелей берди оң. Ынчалза-даа Олег тогбас-даа ачыр-дачыр силгип турганш, бир-ле карак чивеш дээр аразында чая тудупкан. Василий бодунуң канчаар ужуп калганын безин эскербейн барган. Республика маргылдаазынга бир дугаар киришкен аныяк мөгеде моон соңгаар улуг аргаларның барын көргүскен.

Шыңгыы спортчу демиселдиң түңнелинде эң шилиндек дөрт мөге Успуң Бадылаар-оол; Лайдып Кызыл-оол, Сергей Доржу, Олег Сат арткан.

Дуржулгалыг мөге Бадылаар-оол Сатка таваржы берген. Янзы-бүрү аргаларны херeглеп, дыка үр хүрежип, хөй күш үндүрүп турганш, аныяк оолду пат боорда октаан. Башкы институдунуң студентизи Л. Кызыл-оол Улуг-Хемниң төлээзи С. Доржуну тиилээн.

Ийи мөге арткан. Оларның эң-не күштүү, аргалыы маргылдааның тулган чемпиону болур. Успуң Бадылаар-оол удурланыкчызы Лайдып Кызыл-оолду саадатпайн-даа октааш, шүглүп үнген. Кызыл-оол үжүүрлешкен, Доржу, Сат үшкү-дөрткү черлерни үлешкен.

Команда аайы-биле бирги черни Улуг-Хем району алгаш, «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шилчиир кубогун, хүндүлел бижик-биле шаңнаткан. Чөөн-Хемчиктиң мөгелери ийиги, Таңдының — үш черлерни алган, оларга вымпелдерни, хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Чемпионнарга, ийиги, үшкү, дөрткү черлерни алганнарга хөрек демдектерни, хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Чараш хүрешкени, девээни дээш Олег Сатка тускай шаңналды берген.

«Урожай» эки тура спорт ниитилели тыва хүрешти кышкы үеде организастап эрттиргени эки болган, ынчалза-даа Эрзин, Тес-Хем, Барун-Хемчик, Бай-Тайга, Каа-Хем районнарының мөгелери маргылдаага киришпээни четпес.

Т. ХЕРТЕК.

НАЦИОНАЛ ОЮННАР

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунга национал оюннарның маргылдаазы чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа хоочун болгаш аныяк кижилер идепкейлиг киришкен.

Баштай буга шыдырааның оюну болган. Ортумак школазының башкызы Тежиг Эрелчин бирги, совхозта электрик Балдан Хүргүлек ийиги черни алган. Тевек тевеериге башкы Владимир Дармажап тиилээн. Кажык адарын чыылган чон улуг сонуургал-биле көрген. Аңаа Ооржак Калдар-оол кымга-даа аштырбаан.

Ол-ла хүн тыва чемнерниң болгаш хептерниң делгелгезин херээженнер чөвүлели организастаан. *А. ОПЕРА.*

Өөрүшкүзүн илереткен

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң девискээри болур Улуг, Биче Хөндергейниң белдиринде, ногаан шивилер, бора талдар, хадыңнар-биле шиметтинген оймакта чаа, чараш бажыңнар туттунган. Ук бажыңнарны долгандыр ыяштар олурткаш херимнээн. Ооң иштиниң арыг-силиги кайгамчык.

Мында чурттуң кайы-даа булуңнарындан келген аңгы-аңгы националыг назылап кырааннар болгаш инвалидтер найыралдыг чурттап турарлар. Оларның чурттаарынга бүгү-ле чүвени таарыштыр дерип кылган. Ында быжыглаан эмчилер болгаш өске-даа техниктиг ажылдакчылар оларның арыг-шеверин, кадыкшылын доктаамал хайгаарап турар. Чурттап турар өрээлдери чылыг, чырык, удуур орун-дөжээ арыг-силиг, неделя санында чуудуп турар. Чемин хереглел ёзугаар чатып алыр. Сүттүг сарыг шай, манчы, шиштээн болгаш дүлген эът дээш черле янзы-бүрү чемнерни кылып билир повар-даа бисте бар деп чоргаарланып чугаалажыр. Ында янзы-бүрү мергежилдиг, тускай эртемниг кижилер-даа бар. Назылап кырза-даа, олар аңаа олурбастар, бир-ле чүвени кылгаш турарлар деп, ол черниң директору В. Доржу чугаалап олурар. Инвалидтер бажыңы 15 инектиг, 10 хаванныг. Оларның бүгү ажаалдада, чемгерилгезин күзелдиг-биле кылып, сиген-чимизин күзүн-не боттары кезип белеткеп алганнар.

Шынап-ла кырганнарның сууржугажынга келирге, кандыг-бир бүдүрүлге чери-биле дөмей ажыл-иш хайныккан: токпак чарган, херим ишти аптаан, малдыыр, хүүрек чазаан олурарлар. Оларның иштинде төрээн колхозтарынга, мактал-шаңналдыг ажылдап келген кижилер-ле хөй. Солун, сеткүүл номчулгазын, лекция, беседаларны план ёзугаар чорудуп, кинону неделяда 2 удаа көөрлер. Хөндергей школазының өөреникчилери солун программалыг концертти бо-ла сонуургадып чедө бээрлер.

— Коммунистиг партияның, совет чазактың улуг сагыш салып турарынга четтирдивис — деп, өөрүшкүзүн илередип турарлар.

О. ХЕВЕК-ООЛ.

АК-КӨК ЭКРАНГА

ФЕВРАЛЬ 16-ДА
КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээ. 19.15—**«Эң чугула херек»**. Кыска кино. 19.35—**«Партия—бистиң башкарыкчывыс»**. Дамчыдылга (орус дылга). 20.05—Кыска кино. 20.25—**«Ак-көк хемниң делгемнеринде»**. Дамчыдылга. 21.05 — Телемедээлер. 21.15—Чарлалдар, рекламалар. 21.20—22.50 — **«Өңнүктер»**. Уран-чечен кино.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязып турар агаар болур. Чамдык черлерге биче хар чаар.

Хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. Кызылга биче булуттаар, хар чагбас.

Агаарның температуразы барык районнарга 12—17, өскелеринге 20—25, Кызылга 20—22 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Жаров чугаалап тур»** 9-40, 11.20, 16.40, 20.10, **«Чемпион»** 13, 14.50, 18.20, 21.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Солдат Иван Бровкин»** 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Сарыг чемоданчыгаштың ужуралдары»** 9.40, 13.50, 15.30, **«Кижиниң салым-чолу»** 17.10, **«Сөөлгү мөргүл»** 11.20, 17.30, 19.20, 21.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **Киночыынды** 10.30, 15.20, **«Мээң чүрээмниң кижизи»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Час»** 18, **«Көдүрлүүшкүннүг халап»** 20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **Беринг болгаш ооң өңнүктериниң дугайында баллада»** 18, 20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Күзелдер автомады»** 16.30, **«Чугаалажып тургайлар аан»** 18, 20 шактарда.

СИЛЕРНИ ЧАЛАП ТУР

«Тыва септелге-тудуг» тресттиң Кызылда септелге-тудуг эргедели дараазында мергежилдер аайы-биле ажылдаар кижилерни чалап тур:

бызаңчыларны, даашчыларны, арматурщиктерни болгаш сантехниктерни (шалыңны кылганын барымдаалап бээр болгаш шаңнаарын база чурумчуткан);

демир-дестен чүве кылыр кижини (шалыңы—үе барымдаалап мактаар система ёзугаар);

Хандырылга килдизинге ажылчыннарны (шалыңы — үе барымдаалап мактаар система ёзугаар);

кочегарларны (шалыңы 145 рубль);

дүве ажылдаар автослесарьларны.

Ажылдаар күзелдиг кижилер Кызылда Кочетов кудумчузунда, 163 дугаар бажыңга эртенгиниң 9 шактан 17 шакка чедир келир. Телефон 48-43.

С. К. ТОКА
АЛДАН-МААДЫРЖЫЛАР

(Төнчүзү. Эгези 2-3 арыннарда).

— Чаа, хей чүве чугаалава. Беш хонук үр-ле-дир, ындыг-даа болза, ынакшыл быжыдарынга дузалыг чүве ышкаштыр.

— Кижим-даа чоруткан-на. Беш хонгаш чанып келир. Даргалар чуртталга бажыңы база-ла үндүрүп берген, уругларым школада, ам аайланып алгаш, бир-ле ажылга кирип алыр мен. Совхозтуң ажылчызы чедишпес, чүү кандыг-даа болза, кижи чоонган деп.

— Ол-даа шын. Кандыг-бир ажылга кирип ал. Пенсия ам-даа ырак-ла болгай. Оон кадына, чаңгыс ашааңның шалыңы амыдыралды бүрүн дуглай албас чадавас. Ашактар анаада чүве ыыттавас, ийи-бирээлешкенде— чааскаан ажылдап тур мен, чежеге чедир сени азыраар!— суг-суг дигилээр болгай. Ам мен база-ла совхозтуң ажылчыны, бүрүн эргелиг мен — деп, Таисия чаа-ла каттырып чугаалаан.

— Ча, мен-даа чанайн, уруглар келир чыгаан, оларның шай-суксуну бар болгай.

— Мээң база, уругларым аштаан!— деп, Таисия чугаалап чыдырында хаалга хөк дээн.

Куртугбайның Таисия таныывас чыгыы турган. Бажын таартып, салын сивирип алган. Кадайының садып кааны, даргаларныы ышкаш, хөйлеңни кедипкеш, мончарланыпкан, ана бир-ле сайыт.

— Па, бо кайнаар баар дээш са каастаныпкан сен?

— Хойга беш хонуумда ажылдааш, эжимге дужаап бердим. Дыштаныр хүннерим келген-дир, улуг-хүн-дүр, каастанмайн канчаар — дигилээш, Куртугбай көрүнчүкте барган. Бо кежээ партия бюрозунга илеткел кылыр болгай мен. Каастанмайн канчаар...

Ол аразында Ондарларның бажыңының ишти, хураганы-биле холушкан хойлар дег, хайныг-ла үнген. Школачылар, садчылар чаңгылап келгилээн...

Эң бичези келген дораан-на адазының мойнундан халбактанып:— Чүге, чүге? — деп, төнмес айтырыгларны салып эгелээн.

— Кайнаар чиде бердиң, ачай? Мээң өстүрүп кааным сарыг хенчем кандыг-дыр? Ам каш хонгаш хойга баар сен. Садикте экизи кончуг, ырлап, шүлүктеп, удуп, чемненип тур бис. Ам бистерни өгже көжүрө бербес боор сен аа, ачай? Ынчанмайн көр шүве. Кеткен хевиңниң чаражын аар, хойга баарда, ооңну маңаа шыгжап каар сен ыйнаан, але ачай?

— Че, ам болзун уругларым. Адаңар дыштанзын. Холдарыңар чуп, сумка-кыдырааржыңар чыдар черинге эде салыңар. Быдаа хайындырып каан мен. Аяк-саваны, шопулак, сэрээлерни столга салыңар. Быдаалап алгаш, кезек ойнааш, кичээлге белеткенир силер — деп, Таисия уругларынга чугаалааш, столду «дерип» эгелээн. Он чыгам аас столду ээлээн. Дөңмекти, үттүг-чарыныың калбак ужун тавакка эскеш, Куртугбайның баарынга бусталдыр салып каан. Өскелери харам чок үлешке база-ла таварышкан. Кыдыындан дыңнаарга Ондарлар өрээлиниң ишти шимээниг-ле чүве. Шупту чемненген. Чемнениш доосқаш, кымыскаяк дег, эңмежок чүвелер үне халыжып, ойнагылай берген. Ийилээн артып калганнар.

— Хойга беш-ле хондум. Ыя аразында амыдыралывыс дыка-ла өскерилген ышкаш чүл. Ээлчежип хөй кадарар аргага кирерге, уруг-дарыгтала онза боор-дур. Школа, ясли-сад, эмнелге, садыг-магазин, чунар-бажың, клуб, радио, столовая суг-суг дээш... Ол-ла хамыкты кажан, кайы өйде хереглей-дир сен, эжим, үргүлчү ажык.

— Ол-даа онза-ла шын, Таисия. Шевер, чылыг бажыңымга келгеш, чунар-бажыңнап каастангаш, өөм ишти-биле апталып-чемненип алгаш, ээлчег-биле малды ажаарының, сууржуң деп чүвениң дузазын ам-на таптыг билип ор мен. Ол-ла байдалды бо кежээ парткомга доозазын илеткээр мен.

— Шын. Ам дээреде бистерле ындыг байдал-биле хойжулап тур бис. Өске он-он өрегелер эрги хевээр. Хойну бодунга эвес, харын аңаа бис чагыртырга кайын боор. Бүгүдени илеткеп, угаадып бериңзе эки боор.

— Шак-ла ынчаар мен, Таисия.

— Бо аразында суурнуң хөй-ниити ажылдарында база-ла сундугуп кирдим. Херээженнер чөвүлели, квартал болгаш ада-иениң школа комитеттери, агитация «Өө», корум-чурум дружиназы, олла черлерниң доозазының идепкейлиг кежигүнү болдум. Кежээки школаның 6-гы клазында база-ла бижиткеш, бир кичээлинге безин олуржуп каавыттым.

— Чалгаараар-даа, мени сактыр-даа чай чок ышкажың чүл, але, хе-хе-хе!

— Ча, тениве! Кырый берген кижи хей чүве чугаалава. Ёзулуг чаагай амыдыралды ам-на көрдүм. Ам-на кижи болдум. Клинга, садыг, школага, кудумчуга, каяа-даа чоруурга, таварышкан-на кижи, улуг-бичези чокка, Таисия Дамдыновна дижир.

— Уругларывыс аңаа турдулар бе?

— Садикке, школага үргүлчү барып турдум, кыдыраажын көрүп, шала кончуй аарак боткичээлин кылдырып-ла турдум.

— Шымбай-ла болган-дыр, аа. Ам-на уругларывыс школазын доозуп, амыдыралы шулуудай бээр боор.

— Ол-ла ылап болгай аан. Өтте база-ла чурумнуг турзуннар деп бодааш, хүннүң-не бирээзи дежурныйлаар кылып каан мен.

— Хоо, шынды-ла аттарын чыскаагаш, ханада азып каан ышкажың чүл?

— Дежурныйладып каарга, өскезин кижиден артык чатырар:— Тонуң ас, будуң чот, холуң чуг суг-суг дээш, ана шеригниң старшиназы-ла денаан...

Ол аразында уруглар четкилеп келгеш, холдарын саваңнап чунгулааш, кичээлинде олурупкан.

..Ондар илеткелин кылгаш, чана халып келген. Ол кежээни дургу чугаалажып, чаа социалистиг, сууржуң амыдыралды кандыг-кандыг аргалар-биле бурунгаарладырын сүмележип келгеннер. Караңгы имирде шайлааннар...

— Хойну ээлчежип кадарарының бирги беш хонуун демдеглеп чууру-биле мону садып каан мен!— дээш, литрниң дөрттүң бир кезии арагазын Ондар кадайының баарынга тургузуп каан.

Ондар ийи шаажаң эккелгеш, өйлеп куткулааш, салаалары-биле ыдамнааш:

— Таисия, чаа! амыдырал чуртталганы Алдан-Маадыр оолдары, кыстары биске хайырлаан. Ленинчи партия дээш бо кундаганы көдүрдүм. алгаг-йөрээлди салдым!—дээш, чаа чурум-биле кадайының шаажаңын кыңгырадыр барып үстүрген.

— Ок кедек!— деп, Таисия база-ла эрги чаңчыл-биле ыдамнааш:—Ындыг-ла болзун, партиямга алдар — дигеш, артында, чаа ёзу-биле, тура халып, таваар ажырыпкаш, шаажаңының эриин чодуп каан...

Ондар Куртугбайның, ооң кадайы Монгуш Таисияның, оларның кожа-хелбээлериниң сөөлгү көжүүшкүнү ооң-биле төнген. Үүлеңер бүтсүн, чорууңар чогузун, эргим эштер Ондарлар, Монгуштар!

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпур килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 41-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черииниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.). ТС—22067.